

A BÍBOROS ÚTJA

Mindszenty József kiszabadulásának története

Az '50-es évek első fele a legfeszültebb időszaka az 1945 utáni korszaknak. A világ a harmadik világháború szélén táncolt.

Sztálin 1953-ban bekövetkezett halálát követően a szovjet blokkban valamelyest javult a helyzet. Az indokínai fegyverszünet 1954-es megkötése után egy békésebb „együttélés” kezdett kialakulni a két vezető hatalom között. A következő, 1955-ös esztendő az enyhülés, a detante áttörését hozta. Németországgal szemben megszüntetik a hadiállapotot, az NSZK-t felveszik a NATO-ba. Megalakul a Varsói Szerződés, megkötik az Osztrák Államszerződést. Hruscsov el látogat Belgrádba Titóhoz, Konrad Adenauer pedig Moszkvába utazik. Az év csúcseménye: 1955. július 18–23-án a négy nagyhatalom vezetői Genfben tárgyalnak a feszültség enyhítéséről, a megegyezés lehetőségeiről.

Hruscsov több bejelentése is figyelmet keltett a konferencián. Sajtóközlések szerint a szovjet pártvezető közölte: a keleti tömb országaiban az egyházfők egyike sincs már börtönben.¹ Szavai csak részben feleltek meg a valóságnak. Magyarország primása, Mindszenty József, továbbra is rab maradt, bár fogva tartásának körülményei változnak.

1955. július 14-én Hegedűs András miniszterelnök fogadta a katolikus püspöki kar képviselőit, dr. Czapik Gyula egri érseket, Dudás Miklós hajdúdorogi görög katolikus püspököt és dr. Hamvas Endre csanádi püspököt, esztergomi apostoli adminisztrátort.²

Alig három nap múlva Mindszenty József esztergomi primás-érseket börtönből házi őrizetbe helyezték. A döntésről megjelentetett rövid kommuniké szerint: „Az igazságügy-miniszter Mindszenty Józsefnek, tekintettel saját és a római katolikus püspöki kar kérelmére, valamint korára és egészségi állapotára, börtönbüntetésé megszakítását engedélyezte. Tartózkodási helyéül a püspöki kar által rendelkezésre bocsátott egyházi épületet jelölte ki.”³

A változás a világsajtó érdeklődését is felkeltette. Nem véletlenül, hiszen Mindszenty személye, a kommunizmussal szembeni harca, később letartóztatása, majd 1949-es elítélése sokáig a vezető hírek között szerepelt a világ médiu-

¹ Az ellene folytatott koncepció per Mindszenty nevét világszerte ismertté tette. 1949-ben – a bíboros elítélése után – még az ENSZ közgyűlése is napirendre tűzte az ügyét. Így érthető, hogy főpap házi őrizetbe helyezését – nyilván egyéb gesztusok mellett – a szovjet vezetés fel kívánta használni a genfi tárgyalások során. MOL XIX-J-1-K Általános iratok – 1949 – UNO-M.

² *Szabad Nép*, 1955. július 15. 4. o.

³ *Szabad Nép*, 1955. július 17. 2. o.

maiban. A bíboros – talán az aranycsapat tagjait leszámítva – kétségkívül a legismertebb magyar volt ezekben az években.

A döntést követően a főpap jogállásában alapvető változás állott be. Börtönbüntetésének megszakítása után már csak mint kényszerlakhelyhez kötött személlyel rendelkezhetek vele, így fogva tartásának módjában, eszközeiben új korszak kezdődött. Némi lehetősége nyílt a tájékozódásra, részben a magyar napilapok, részben a melléje rendelt Tóth János lelkészen keresztül, aki az '50-es években lerombolt Regnum Marianum-templom plébánosa volt, s most az a gyötrelmes feladat hárult rá, hogy egyszerre szolgálja egyházi előljáróját és az őt kézben tartó földi hatalmat.

A rövid püspökszentlászlói fogva tartás után, ahol a bíboros – látszólag véletlenül, valójában az államvédelem „jóvoltából” – kapcsolatot teremthetett a vele egy épületben tartózkodó Grósz érsekkel, november 2-án vitték Mindszenty Józsefet a Nógrád megyei Felsőpeténybe, az Almássy grófok egykori kastélyába, azzal az előtte sem titkolt szándékkal, hogy könnyebbé tegyék a vele való esetleges érintkezést. Az esztergomi érsek felsőpetényi fogva tartása mindvégig nyílt titok volt. Tudott róla a Püspöki Kar, sőt a Szabad Európa Rádió több alkalommal is említette a tényt. Sokan a falu lakói közül is tisztában lehettek azzal, hogy kit őriznek a község feletti kastélyban.¹ A forradalmat megelőző hónapokban a folyamatos egyezkedési kísérletek, üzengetések jelezték a bíborosnak, hogy az országban változások érlelődnek: „... tisztán láttam (az 1956-os szabadságharc két hónappal ezután tört ki) a magyar helyzet képét: a politikai, gazdasági, erkölcsi összeomlást és csődöt” – írja emlékirataiban.² Kiszabadulásáig a „kinti” világ részleteiről azonban csak homályos, bizonytalan információi lehettek. Őt is váratlanul érte a hír: „1956. október 24-én reggel, mise előtt, Tóth plébános lélekszakadva rohan be hozzám: – Pesten kitört a forradalom! – Megren-

¹ Vidovszky András felsőpetényi lakos szíves közlése. Vidovszky 1993. április 20-i visszaemlékezése: „Amint Mindszentyt Felsőpeténybe hozták, már másnap a Szabad Európa Rádió bement. Innen tudtam, hogy itt tartják fogva.” Záborszky Csaba, a község volt evangélikus lelkésze viszont 1993-ban – e kötet szerzője előtt – azt állította, hogy „a falu lakói a kastély mellett lévő akáccal beültetett dombra mentek fel, és onnan leselkedtek be a kastély udvarára. Nem tudták, hogy kit őriznek ott, csak a papi reverendát látták.” – Periratok, 238. o.

² MINDSZENTY J. 1989. 408. o. – Mindszenty mindvégig következetesen a szabadságharc megnevezést használta az októberi eseményekre. A szellemtörténeti felfogás, melyet a bíboros is magáénak vallott, a forradalmat a törvényes, legitim hatalom megdöntésének tartotta. Márpedig az '56-os mozgalom nem ilyen ellen küzdött. Amikor október 31-én a rétsági páncélosok a főpapot budai rezidenciájába szállították, ő a mellette ülő Pálincás (Pallavicini) Antal szavait is kijavította, mondván, a történetekre nem helyes kifejezés a forradalom. A szabadságharc terminus használata mellett már bizonyára Budán, az első konzultációk után, a helyzet valamelyes ismeretében döntött.

dült állapotban indultunk misézni. A két mementóban megjelennek drága fiaink: az élők után a holtak.”¹

Nagy Imre és Mindszenty

Hogy a miniszterelnök és a bíboros valaha találkoztak-e, nem tudjuk. Így az is valószínűtlen, hogy a protokoll valaha is kézfogásra kényszeríthette őket. Ha volt is valamelyes ismeretük, véleményük egymásról, azt bizonyára két esemény határozta meg. Mindszenty a szükséges, de a gazdasági racionalitást mellőző és az egyházra nézve sérelmes földreform végrehajtójának képét őrizhette meg emlékezetében a börtönévek alatt. Nagy pedig a primás elleni kommunista rágalomhadjárat és a kirakatper torz szemüvegén keresztül láthatta a főpap alakját.

Mindketten hittek. Nagy az „Eszmében”, Mindszenty az isteni gondviselésben. Ég és föld választotta el őket egymástól. Sorsukat a forradalom kötötte össze. Kádár vérbírósága Nagy Imrét megfosztotta attól a lehetőségtől, hogy írásban ránk hagyja megváltozott gondolatait a bíborosról.² Azt azonban, hogy az idős főpap hogyan látta a forradalom miniszterelnökét később, a forradalom eltírása után majd egy évtizeddel, tudjuk. Véleményét, kommentár nélkül, minimális nyelvi javításokkal idézzük:

„Nagy Imre (1896–1958) a Millennium évében, Kaposvárott született, református kispap családból. Az osztályvonások sokban azonosak földijével, Nagyatádi Szabó Istvánéval, Nagy Ferencével, az itt sihederkedő faluvégi kovácslegényével, Kádár Jánoséval. A XX. században nem Pest, Zala, Sopron, de Somogy adja az élt. Ez a somogyi réteg általában kossuthista Széchenyivel szemben, és egykés, hogy a birtok, a bálvány egyben maradjon. Jön aztán olyan egyke-nemzedék, amely a bűnnel rangos bálványt, a földet unottan otthagyja, elmegy borbélynak vagy gyári munkásnak, mert így 'küzdelem és adó nélkül' élhet. A politika terén visszakanyarodnak az elhagyott faluhoz, és – akarva vagy nem akarva – eszközök a magántulajdon kiirtásában...

Az is alaptalan vád, hogy Nagy – nem értve a pillanatot – átlépett a határ Rubiconján, míg Lengyelország innen maradt, és a liberális kommunizmus életét választotta. Akik ezt hirdetik, maguk is bevallják már, hogy a lengyelek ma elégedetlenek Gomulkával. A lengyel primás végigpanaszolja-tiltakozza a 9 évet a szerződő Gomulka és a Párt szöszegései miatt...

¹ MINDSZENTY J. 1989. 412. o.

² Mindszenty neve csak lényegtelen említésekben került be a „Snagovi jegyzetek”-be is. Nagy Imre: *Snagovi jegyzetek*. Gondolatok, emlékezések 1956–1957. Budapest, Gondolat Kiadó – Nagy Imre alapítvány, 2006. 58. és 198. o.

3–4 ún. 'szovjet-ingerlő' okot hoznak fel Nagy ellenében: a többpártrendszer bevezetése, a szabad választás meghirdetése, a semlegesség kimondása és a var-sói paktumból való kilépés, Mindszenty bíboros november 3-i rádiós beszéde.

A kilépés nem oka, hanem következménye a beavatkozásnak. Nagy egyenesen utal egyidejűleg újabb csapatok beáramlására. Nagy férfiasan viselkedett ... Az orosz beáramlás nem a semlegesség kihirdetése (november 1.) után kezdődött. Arra már inkább befejeződött ... A Szovjet, a semlegesség és a kilépés kihirdetése idején már körülvette a fővárost ... Ugyanez (és egyéb) okból még kevésbé lehetett oka az interventionak a bíboros november 3-i esti rádiószózata...

A hiba nem Nagyban, hanem a moszkvai imperializmusban és a szószegésben ... az UN [ENSZ] és a nagyhatalmak siralmas tehetetlenségében, Gomulka lengyel-megtévesztésében és Kádárnak Gomulkára olcsójánosként rálicitáló árulásában van.

Nagy háta mögött egy nemzet állott, amelyet Rákosiék, Gerőék, a 'degenerált, despotizmusba és nemzeti rabszolgaságba' vivő párt (Kádár), teljesen kiábrándítottak, és nem tudott lengyel mérvben hiszékeny lenni a párt és Moszkva ígéreteivel szemben.

Nagy külön emberi értéknek bizonyult, és még inkább bizonyul a megpróbáltatást hozó jövőben, mint a sokarcú Gomulka...

Egyenesen a történelmi tények ellen van Nagy Imrét megtámadni éles jelzősorról ... Ő tragikus sorsú, de felelőssége a történetekért nem egyedüli, és nem is a legnagyobb. Ahogy a győztes sem marad felelősség nélkül...

Nagynak voltak emberi gyengéi. Legnagyobb tévedése, hogy Rákosi, Gerő tettei után még tudta túrni a kommunizmust, bár kevesen látták annyira bűneit, mint ő. Ám messze felette áll azoknak, akik halálba vitték a hazugságok, ferdítések és rágalom garmadájával. Ki tudja, mik voltak utolsó gondolatai?

Nagy Imre egyénisége rejtély, ha megmaradt utolsó leheletéig kommunistának, és így fejezte be életét. Utolsó életműve, tanbeli csalódása, kiábrándulása, Rákosi és Kádár, Sztálin, Hruscsov és Mikoján előtte mindenkinél élesebben jelentkező arcképe, a csoportjabeli kommunisták magatartása, de különösen a *Fehér könyv* elolvasása után mi lehetők tartjuk, hogy az emberi hitványság csömörében búcsút mondott a kommunizmusnak, mint javíthatatlan rendszernek. A rendszer csak a 'megtérés'-eket hirdeti kifelé, ezeket a lelkesedést felváltó undorokat soha.

Nagy elválaszthatatlanul összefonódik a szabadságharccal. Az ő neve kezdeti zászló. De Nagy vezér nem volt. A szabadságharcnak nem volt vezére, ki-pattantja a gyűlölt rendszer szembehelyezkedése (rádió), az ÁVH-tűz, amelynél lángot fog a szabadságvágy, inkább mint a jobb élet. Általános, de nem szervezett népfelkelésről van itt szó...

Nagy hibái inkább a bolsevista örökségből eredtek, amellyel aktív politikusok annyira nehezen tudnak szakítani, mint ő, ha lelke mélyén utoljára nem szakított volna.

Somogy XX. századi politikai termésében, annyi vitatott politikusa között, ő mérhető komoly mértékkel...

A saját ideáljait nem tagadta meg, kitartott az orosz és kádári kommunizmus ellen, 'bűntudat' nélkül, haláláig. Hős volt. Arról azonban folyik vita, hogy nemzeti hős volt-e. Mi nem tagadjuk ezt meg tőle.

Emléke – korábbi nagy tévelygései és kezdeti némely rossz szolgálatai után is – tiszteletet érdemel. Tiszteletreméltó nemzeti megmozdulásnak volt zászlótartója és áldozata. Messze felette áll [azoknak,] akik azonban hóhérok, Nagy pedig tiszta."¹

A „Nagy Fogoly”

A forradalom kitörését megelőző héten, Győrben, a Jókai Színházban, egy ezerfős nyilvános vitán már azt követelték, hogy a szovjet csapatokat vonják ki Magyarországról és Mindszenty József bíborost helyezték szabadlábra. A vitát Hágy Gyula író vezette, véleményét az őt kérdező újságíró így jegyezte le: „Mindszenty bíboros hosszan tartó internálásának megszüntetésével kapcsolatban elismerte, hogy nem hisz a vallásban, de nem ért egyet azzal, hogy adminisztratív eszközökkel gátolják azt.”²

A forradalmi események előrehaladtával Nagy Imrének is érzékelnie kellett, hogy kormánya nem térhet ki a „Nagy Fogoly” helyzetének rendezése elől. A bíboros hazai hívei mellett – számos forradalmi tanács és sok munkástanács követelése között szerepelt az egyházfő szabadon bocsátása – a külföld is mind nagyobb figyelmet szentelt a világszerte ismert főpap személyének. A *Die Presse* már október 28-án interjút közölt Dudás Józseffel, aki kiállt a bíboros azonnali szabadon bocsátása mellett. (Dudásék országsszerte terjesztett kiáltványa is tartalmazta a követelést.) A *New York Herald Tribune* párizsi kiadása ugyancsak október 28-án ismertetett egy 25-ére keltezett New York-i hírt, melyben George N. Shuster, a bíborosról szóló, *In Silence I speak* című, 1956-ban megjelent könyv szerzője – Vecsey Józsefre, Mindszenty egykori munkatársára hivatkozva – azt közölte, hogy az érseket a magyar hatóságok „Észak-Magyarországra, az alsópetényi kastélyba vitték, majd a múlt hónapban Szomorra”, ahol „szabadon mozoghat... és beszélhet emberekkel. Nem fogadhat kintről látogatót és nem hagyhatja el a várost.” A cikk további része hírt ad arról is, hogy a „Mindszenty

¹ Mindszenty József emlékiratának gépirata a Mindszenty Levéltárban. 7–13. o.

² *Budapestről jelentjük...* Az 1956-os forradalom az egykorú nemzetközi sajtóban – válogatás. Szerk.: Tischler János. 1956-os Intézet, Budapest, 2006. 26–27. o.

szabadon bocsátásáról szóló hírek múlt éjjel nagy örömet váltottak ki XII. Pius pápa közvetlen környezetében, de a vatikáni államtitkárság nem rendelkezett saját információkkal.”¹

Nagyot a bíboros ügyének megoldására sarkallta Horváth János, az Állami Egyháziügyi Hivatal elnöke is. Horváth – bizonyára a felsőpetényi államvédelmi őrségtől – pontosan tudta, hogy Mindszenty ott-tartása hamarosan lehetetlenné válik. Valószínűleg október 28-án, Balogh Józsefnén, Nagy Imre titkárán keresztül többször üzent a miniszterelnöknek, megemlítve azt is, hogy a lengyel kormány visszahelyezte egyházi jogaiba, és teljes rehabilitációban részesítette Stefan Wyszynski bíborost, aki lojálisan viselkedik Gomulkával szemben.

Az üzenet nem érte váratlanul a miniszterelnököt, aki már ismerte a problémát, ám titkárának csupán annyit válaszolt: „... tudja maga jól, hogy amíg a párt nem hoz határozatot, addig én nem foglalkozom ezzel a dologgal.”²

Nagy Imre – későbbi vallomása szerint – Horváth hívása után megbeszélte a dolgot a pártvezetés több tagjával, állítólag Kádárral és Kiss Károllyal is: „... megtárgyaltuk, hogy mit lehet csinálni az ügyben. Az én álláspontom az volt, hogy Mindszentyt sürgősen el kell onnan hozni.” A többiek is tudták: „... mennyire káros lenne az, hogy ha Mindszentyt a tömeg szabadítaná ki, és a tömeg hátán jönne fel Budapestre, és nem pedig mi hozzuk fel.”³

Ekkor, a „megfelelő apparátuson” – nyilván Münnich Ferencen – keresztül azt az utasítást adták a felsőpetényi államvédelmi őrségnek, hogy a bíborost szállítsák fel Budapestre. Ezt azonban a főpap ellenállása lehetetlenné tette.

A miniszterelnök az eset után Horváthot Felsőpeténybe küldte, hogy tárgyaljon a prímással és próbálja meg önkéntes távozásra bírni. „Helyes lenne, ha az anyjához költözne, vagy esetleg a belvárosban lévő hittudományi karra menne. Ez azonban békés és közös beleegyezés alapján történjen... nem ismerjük el hercegprímásnak.” Nagy még hozzátette: nyomást, erőszakot semmiképp se alkalmazzon.⁴

Mivel Horváth útját a Belügyminisztérium – talán maga Münnich – szervezte meg, kérdés, hogy milyen további egyeztetések előzték meg az indulást.

Nagy Imre viszonyulása a Mindszenty-kérdéshez mindvégig ambivalens maradt. A nyilvánvaló tény, hogy a főpap ügyét valamiképpen rendezni kell, kezdettől fogva foglalkoztathatta őt. Október 29–30-ig – mint a fenti idézet is mu-

¹ A „Nagy Fogoly” kifejezést Szabó Zoltántól kölcsönöztük. (Szabó Zoltán: *Küszöbről. A magyar forradalom Angliában. Adalékok az újkori magyar történelemhez* 10. Párizs – New Jersey, 1988. 31. o. – Titkos jelentések, 27. o. – CSONKA E. 1981. 426. o. – *New York Herald Tribune*, 1956. október 28. 1. o. A cikk tévesen említi Alsópetényt és Szomort a bíboros tartózkodási helyeként.

² Nagy Imre-per, 12. d. 3. k. 78. o.

³ Uo. 24. d. 1. k. 47. o.

⁴ Periratok, 238. o.

tatja – Nagy elképzelése az lehetett, hogy a bíborost igyekeznek olyan megegyezésre bírni, amely lehetővé teszi politikai semlegesítését is. Mindszenty azonban már Felsőpetényben – akkor talán még csak ösztönösen – ellenállt az efféle „kompromisszumos” ajánlatoknak. Budapestre érkezésekor pedig, a politikai-katonai helyzet gyors felmérése után (Tildy jegyzi meg egyik vallomásában, hogy látogatásakor maga is meglepődött: a bíboros milyen jól tájékozott a kialakult helyzetről) már szóba sem jöhetett felemás megoldás.

Ekkorra mind az átalakult kommunista vezetésnek, mind pedig a későbbi koalíciós kormánynak azzal a lehetőséggel kellett szembenéznie, hogy a katolikus püspöki kar vagy annak Mindszenty-hű része cselekszik, és mindenféle egyeztetés nélkül visszasegíti méltóságába az érseket, amivel elvész befolyásolásának minden lehetősége.

Nem ismert, hogy a különböző összetételű kabinetek mikor tárgyalták először a főpap ügyét. A kérdés megoldása mindenestre sürgőssé vált, hiszen egyre több jelzés érkezett a kormányhoz arról, hogy különböző helyeken és módon mind többen lépnek fel a főpap szabadon bocsátásának érdekében. Budapest házfalaiban plakátok, feliratok éltették őt. A SZER Bell ezredesének kommentárjai pedig egyre inkább a még mindig fogoly főpap személyét állították a figyelem középpontjába.¹

Erdei Ferenc szerint Tildy már a minisztertanács október 30-i vagy 31-i ülésén felvetette azt, „hogy foglalkozni kellene a kérdéssel. A vélemény az volt – mondja Erdei –, hogy igen, de ezt körültekintően meg kell vizsgálni.”² A valóságban ennél bővebben tárgyalhattak az ügyről. Mindszenty később úgy emlékezett, hogy Felsőpetényben Horváth János október 30-án 9 óra tájban telefonon beszélt Budapesttel, ahol „a jelentkező titkár-féle szerint” épp akkor kezdődött a kabinet ülése, és azon a bíboros sorsa is napirendre került.³

Valószínű, hogy a Mindszenty-ügy referenciája – a többi, egyházakkal kapcsolatos problémával egyetemben – már kezdetben Tildy Zoltánhoz került, aki a legalkalmasabbnak látszott e kérdések rendezésére. A volt államelnök már október 30. délelőttjén, egy munkásküldöttség látogatásakor kijelentette: „... kívánatosnak tartaná, ha Mindszenty József hercegprímás visszatérne Esztergomba és a prímási teendők ellátásával részt venne abban a nemes küzdelemben, amely hazánknak ebben a történelmi napjaiban minden igaz hazafira vár!”⁴ Az általa mondottakat a Szabad Kossuth Rádió még aznap délután, háromnegyed

¹ Lásd erre pl.: Zimándi Pius: *A forradalom éve*. Krónika 1956-ból. Budapest, Századvég Kiadó – 1956-os Intézet, 1992. 206. és 208. o. – Benkő Zoltán: Szabad Európa Rádió 1956. október 24. – november 3. *Valóság*, 1993. 5. sz. 80–94. o. – Rádióadások, 268. és 280. o.

² Nagy Imre-per, 17. d. 20. k. 333. o.

³ Mindszenty József emlékiratának gépirata a Mindszenty Levéltárban.

⁴ Rádióadások, 232. o.

ötös híreiben ismertette, amit Felsőpetényben és a közeli páncélosezred állomáshelyén, Rétságon is hallottak. Habár nyilván túloz, mégis a nyilatkozat fontosságát jelzi dr. Máthé Eleknek, a *Religions News Service* Budapesten tartózkodó tudósítójának Tildyhez írt levele: „... éppen tegnap este, tudtommal elsőnek kábeleztem meg Mindszentyvel kapcsolatban, a rádióban tett nyilatkozatodat, ami, biztos vagyok benne, az Egyesült Államokban az utolsó tíz nap egyik legnagyobb jelentőségű és legjobban várt híre volt.”¹

Kérdés, hogy Tildy valóban csupán a saját véleményéről tájékoztatta-e a közvéleményt. Könnyen lehet, hogy a kabinet határozatát ismertette, bár erre sincs adatunk. Ez azt jelentené, hogy Nagy Imre kormánya 1956. október 30. délelőttjén döntött arról, hogy a bíboros visszatérhet hivatalába. Ennek azonban némileg ellentmond az, hogy a Mindszentyt rehabilitáló írásos kormánynyilatkozat csak november 2-án született meg.

Biztosan tudjuk, hogy a Mindszenty-kérdés felvetődött azon a megbeszélésen is, amelyre október 30-án este (talán 20 óra körül) került sor a Parlamentben. Itt gyülekeztek a felkelők által délután, a Deák téri rendőr-főkapitányságon megválasztott Forradalmi Karhatalmi Bizottság küldöttei. A találkozón többek között részt vett a parlamenti őrség parancsnoka, Keresztes János is, akit később a Pálinkás-perben ítélték el. Némi késéssel érkezett meg Dudás József és az újpesti csoport két képviselője, akik – állítólag Keresztesnek a fogoly bíborosra vonatkozó kérdésére válaszolva – közölték a jelenlévőkkel, hogy „az újpestiek most indulnak kiszabadítására, és jó lenne ha a kormány és Mindszenty kapcsolatba lépnének egymással”.²

A rétsági garnizon

A Rétsági járásban a forradalom híre hamar, eredményei azonban csak lassan jelentkeztek. Október 27-ről a járási tanács 1957-es összefoglaló jelentése még azt írja, hogy „nagyobb rendzavarásról egyetlen községben sem beszélhetünk, mert ekkor még a honvédség és a rendőrség a kezünkben volt”. Bár október 28-án Lánszki Pál, a járási tanács akkori elnöke, a megyétől érkezett utasításra „forradalmi bizottságot” szervezett, ez a valóságban nem volt más, mint a régi vég-

¹ Nagy Imre-per, 17. d. 21. k. 68. o.

² A Pálinkás-perben kihallgatott Oláh Vilmos Tildy, Kopácsi, Király Béla, Kovács István, Maléter, Nagy Imre, Vas Zoltán, Dudás, egy újpesti felkelő és Keresztes részvételéről számolt be Pálinkásnak, akivel – úgy látszik – egy rövid ideig közös zárkában voltak. Tildy – Oláh szerint – „erősen kiállt” a kormány és Mindszenty közötti tárgyalás mellett. – Periratok, 57., 519. és 521. o. – Nagy Imre-per, 17. d. 20. k. 103. o. – Uo., 12. d. 2. k. 250. o.

rehajtó bizottság kibővítése a tanács, a fegyveres erők és a tömegszervezetek addigi vezetőivel.

Rétságon, maga is kicsi, alig több, mint ezerfős település lévén, a fegyveres erők képezték a járás erőcentrumát, elsősorban belső helyzetük, viszonyaik változása határozta meg a későbbiekben is a községek forradalmi eseményeit. A járási székhelyen nem volt olyan civil politikai erő, szervezkedés, amely képes lett volna elmozdítani a közismerten rákosista tanácsi vezetést. A Lánszki-féle „forradalmi” tanács egyetlen komoly intézkedése Garami Lajos laktanyaparancsnok nevéhez fűződik, akit járási karhatalmi vezetővé választottak. Az ő irányításával láttak hozzá a községi karhatalom felállításához, falvanként 3–4 főt felszerelve a MÖHOSZ-tól bevont fegyverekkel.

A forradalom a környező, vasúttal összekötött falvakban indult meg, de az események igazi lendítőjévé a rétsági páncélos tiszthelyettes kiképző ezred vált.¹

Az egység – mint iskolaezred – a maga fegyvernemében elit alakulatnak számított, november 4-ig harc képes, a körülményekhez képest fegyelmezett egység maradt. Parancsnoka Garami Lajos alezredes volt, akivel a páncélos-parancsnokság éppen október 23-án közölte, hogy ezredessé léptették elő.²

Az 1956-os állománytábla szerint a rétsági ezred békelétszáma – a polgári alkalmazottakkal együtt – összesen 1754 fő volt. Ebből 171 fő tartozott a tiszti, 56 a továbbszolgáló tiszthelyettesi, 150 a sorállományú tiszthelyettesi és 1377 a honvéd állományba. A sorállomány döntő többségét a hallgatók tették ki. A páncélos fegyverzet 34 db T-34-es közepes harckocsiból, 2 db ISZ-2-es nehéz harckocsiból, 8 db ISZU-122-es közepes rohamlövegből, 10 db SZU-76-os könnyű rohamlövegből és 1 db közepes harckocsi-vontatóból állt. A harckésztséghez annyi megjegyzést mindenképp fűznünk kell, hogy a Magyar Néphadsereg, közvetlenül a forradalmat megelőző időszakban, addigi legnagyobb átszervezésén ment keresztül, amely csak az októberi események küszöbén ért véget. A helyzetet jellemzi, hogy a létrehozott hadseregtörzs parancsnoka, Uszta Gyula pontosan október 23-án védte meg a diplomáját Moszkvában, és – bár hazaérkezett – no-

¹ Arch. 33. f. 1. fcs. 1956. 9. ő. e. Rétsági járás. A Rétsági járás ellenforradalmi eseményeinek feldolgozása. – KFÜ Bf. 092/1957. 1966. október 31-i kérelem. Melléklet. – A téma egészével foglalkozik két régebbi írásunk: TYEKVICSKA Á. 1991. és TYEKVICSKA Á. 1992.

² Garami szegény sorból indult. Anyja halála után menhelyre került, ahol bórdíszművesnek tanult ki. 1940-ben vonult be katonai szolgálatra. 1943-ban a Donnál szovjet fogságba esett, ahonnan csak 1947-ben tért haza. 1948-ban tiszti tanfolyamra került, amit páncélos századosként végzett el, századparancsnoki beosztásban. Katonai karrierje gyorsan ívelt fel, 1950-ben őrnaggyá, majd alezredessé léptették elő és hadosztályparancsnok lett. 1955 márciusában került Rétságra. Tagja volt a pártnak és a megyei tanácsnak, több kitüntetésben és dicséretben részesült. Kemény és szigorú, nemegyszer indulatos parancsnokként tartották számon, beosztottjai egymás között csak „Öreg”-nek becézték. 1956-ban 37 éves volt.

vember 4-ig gyakorlatilag nem foglalta el posztját (helyette Váradi Gyula szobájában teázgatva „szervezte egyéni kis ügyeit”). A hadsereg-parancsnokság gyakorlatilag nem funkcionált, a parancsnoki törzs bevonulás előtt állt, ami közvetlen oka lett később annak a szétesettségnek, amely a hadsereg számos alakulátát szétzilálta a forradalom napjai alatt.

Az átszervezés természetes velejárói voltak a jelentős személyi vezénylések, amelyek a rétsági ezredet sem hagyták érintetlenül: az alakulathoz még a forradalom alatt is érkeztek tisztek. Rétságon a helyzet annyiban egyedi volt, hogy – iskolaezred lévén – az alakulattól napokkal a forradalom kitörése előtt szerelt le a végzős hallgatói állomány, és a vezénylésekkel együtt ez majd felére apasztotta a békelétszámot.¹

Nem lévén harcoló alakulat, az egység szervezete sem éles helyzetek megoldására lett kialakítva. Később, 1957 első felében, a rétsági iskolát megszüntették és önálló páncélosezreddé szervezték át.

Az első napok

Október 24-én, hajnali fél négykor riadót rendelt el az ezred vezetése. Az ok: Budapesten zavargások vannak.

Dél előtt 10 órára már feltöltötték a harckocsikat, az alakulat elérte a teljes harckészültséget, és folyamatban volt a technika „átállítása”. A nap folyamán Garami folyamatosan érdeklődött a feladatok után, ám Budapestről csak bizonytalan, kitérő válaszokat kapott. A szovjet tanácsadó azonban megnyugtatta őt, hogy a Szovjetunió beavatkozott és „pár órán belül rend lesz”.²

Az ezredparancsnok, a szovjet tanácsadóval, Pavel Pavlovics Kirienko ezredessel megbeszélve a helyzetet – többre nem lévén ember –, három zászlóaljhozott létre. Az elsőt közepes harckocsikból Kapui László százados, a másodikat nehéz harckocsikból és rohamlövegekből Szabados Ferenc főhadnagy, míg a harmadik lövészzászlóalj Szabó Géza főhadnagy parancsnoksága alatt. Tóth József főhadnagy személyében kinevezték a 4. zászlóalj parancsnokát is, de neki nem voltak beosztottai.

A Honvédelmi Minisztériummal való kapcsolat – az események előrehaladtával párhuzamosan – mindinkább lazult: „... belátásunkra bízva, mit csinálunk” – idézte a páncélos-parancsnokság törzsfőnökének szavait később, rendőrségi kihallgatása során az ezred törzsfőnöke, Pálincás Antal őrnagy.

¹ Csak összehasonlításképpen: 1957. március 27-én a rétsági laktanyában 71 tiszttel, 18 továbbképzésben résztvevő tiszthelyettes, 160 sorállományú tiszthelyettes és mindössze 173 honvéd teljesített szolgálatot. Februárban az ezred páncélos fegyverzete mindössze 12 db T-34-es harckocsiból és egy 1 db vontatóból állt.

² Periratok, 216–232. o.

Az ezred vezetése a szervezett rádióhallgatás, újságok, az alakulathoz vagy a községbe érkezők elmondásai és a – mindvégig megbízható hírláncként működő – vasúti telefonhálózat alapján igyekezett tájékozódni az eseményekről.

Az őrnagy későbbi vallomása szerint a Honvédelmi Minisztériumból október 24-én jött az első parancs az ezredhez, melyben közölték, hogy a honvédelmi miniszter által elrendelt parancsnoki értekezlet elmarad. Másnap elrendelték a címer nélküli nemzeti zászlók kitűzését és a sapkajelvény kicserélését nemzetiszínű szalaggal. A parancsot Tóth Lajos vezérőrnagy írta alá. A laktanyában ekkor vették le a vörös csillagokat.¹ A következő két napban jött az a parancs, amely a pártfunkcionáriusok és családtagjaik védelméről rendelkezett a laktanyában. Ekkor érkezett Bata megkésett utasítása is, amely még ellenforradalomról beszélt és az utak elzárását, a helyőrségek védelmét, igazoltatást és lefegyverzéseket rendelt el.² Ennek megfelelően egy harckocsizó szakasz és az őrsz-lőalj lezárta a főutat Rétság északi és déli részén. „A parancs szerint minden eszközt igénybe lehetett venni...” Óvintézkedésként őrséggel biztosították a pártbizottságot és más középületeket.

E napon kapta az ezred az első közvetlen híreket a budapesti eseményekről: hajnalban néhány harcos kíséretében megérkezett az alakulathoz Katona százados „sapkarózsa nélkül, piros-fehér-zöld szalaggal a sapkáján, forradalmi hangulatban és röpcédulákkal felszerelve”.³

Másnap este a déli csoport elfogott és a laktanyába kísért ötven-hatvan, teherautókon érkező – főként felsőgödi és budapesti – fiatal munkást és egyetemistát, akik a salgótarjáni szénmedence felé igyekeztek, és Diósjenőn keresztül érkeztek a járási székhelyre. Letartóztatták őket, a velük hozott többeszernyi röplapot elégették, és mindnyájukat az alakulat kultúrtermébe zárták. Kezdetben szoros, majd napról napra lazuló őrizetben voltak, az első napok után gyakorlatilag már szabadon mozogtak a laktanyán belül, sőt egy forrás szerint ők rombolták le a laktanyában lévő felszabadulási emlékművet is. Többségüket, miután a járási osztály ÁVH-s nyomozói felvették személyi adataikat, a páncélos-parancsnokság ügyeletes tisztjének parancsára október 29-én felvitték Duna-keszire és Budapestre.

Az elfogott fiatalok között volt Marton Mihály, az ÁVH gépkocsivezetője, diósjenői lakos, akinek rokonsága másnap reggel a hírre mozgósította a közeli

¹ Az ügyészi kihallgatáson Pálinkás Antal lehetségesnek tartotta, hogy ez az utasítás csak október 28–29-én érkezett.

² Periratok, 70. o. – KFÜ Bf. 092/1957. Pálinkás Antal 1957. július 25-i kjkv.

³ Az ezredhez többször érkeztek vissza a forradalom alatt eltávozásról vagy vezénylés miatt tisztek, katonák. Október 28-án például Galajda Béla hadnagy egyik beosztottja, Toldi Zoltán hozott hírt, hogy Beregszász irányából szovjet tankok özönlének az országba. Galajda a hírt a tiszti állomány aznapi eligazításán is felvetette. ÁBTL V-147842. 302. o. – KFÜ Bf. 092/1957. Pálinkás Antal 1957. július 25-i kjkv. – Periratok, 601. o.

község lakosságát. A több száz főre duzzadt tömeg arra kényszerítette Horváth Pál MDP-titkárt, hogy a járási pártbizottságra telefonálva hozassa haza a fiatal embert. A Diósjenőre érkező Marton Mihály „leugrott a gépkocsiról, és az első dolga az volt, hogy a tanácsházán kívül lévő népköztársasági címet leütötte”. A tanácsháza előtt összeverődött tömegből ekkor „egy páran kiváltak, bementek az épületbe, és kabátjánál fogva kihúzták onnan Hovanyecz elvtársat [a falu tanácselnökét – a szerző], elvitték a hangos híradóhoz és követelték, hogy mondjon le. A kényszernek engedve Hovanyecz elvtárs le is mondott” – idézte fel 1957-ben a történeteket a községi párttitkár.

A Rétsági járásban ezzel a tumultuózus jelenettel vette kezdetét a forradalom. A jelenlévők ekkor – valóban forradalmi módon és körülmények között, közfelkiáltással – nemzeti bizottságot választottak, majd a fiatal Marton biztatására mintegy 100–150 fő gépkocsin, illetve gyalogosan Rétságra vonult, és a laktanya előtt követelte az elfogottak szabadon bocsátását. A nyomásnak engedve Garamiék a csoport egy részét – még az október 29-i Budapestre szállítás előtt – elengedték.¹

Október 27-én az ezred vezetése ígéretet kapott a HM-ből arra, hogy valaki lejön Rétságra és tájékoztatja az állományt. A látogatásból nem lett semmi, ellenben még aznap Rétságra érkezett Bán alezredes és a váci járási párttitkár vezetésével az a küldöttség, amely a váci tüzérlaktanya megerősítéséhez kért segítséget. Az ezred parancsnoka másnap, Biczó József hadnagy vezetésével küldött oda egy harckocsizó szakaszt, akik hamarosan tűzharcba keveredtek a Buki-sziget felől támadó felkelőkkel. Biczóék november 3-án, Garami utasítására tértek vissza az alakulathoz.

Mivel a Budapestre felrendelt páncélos alakulatok különféle feladatokra lettek beosztva, és így a páncélos-parancsnokságnak nem maradt tartaléka, Balogh alezredes, törzsfőnök parancsot adott arra, hogy október 28-án a rétsági ezred – Kapui László százados vezetésével – 11 közepes harckocsit és egy műhelygépkocsit vezényeljen át Vincze százados parancsnoksága alá, az újpesti folyamórlaktanyába. Már Budapesten csatlakozott hozzájuk Ország György százados, akit a megelőző napokban helyeztek Rétságra ezred politikai helyettesként. Ország akkor végezte el a hároméves Sztálin Akadémiát, és új alakulatához még nem vonult be. Nem tudjuk, hogy az egység részt vett-e az újpesti forradalmi bizottság épülete elleni aznapi támadásban. Budapestre és Vácra több mint 40 tiszt távozott el Rétságról!²

¹ Később Hovanyecz Béla és családja a laktanyában kapott ideiglenes menedéket a feldühödött tömeg elől. – NML XXV. 4. c) B. 172/1959. Vizsgálati dosszié 30. o. – Periratok, 46–56., 83., 100., 216–232., 282., 294. és 305. o.

² VÁRADI Gy. 1990. 144. o. – HL 102/03/195–1. Parancsnoksági parancsok, 1956. szeptember-október. – HL 31/70. P. Kik. Ezr. Rétság, 140. és 158. o. – HL 1956-os gyűjtemény

Október 28-án ismét Vácról és a közeli Balassagyarmatról érkeztek küldöttségek, amelyek arról tudósították az ezred állományát, hogy náluk már az események előrébb tartanak.

A váciak – mintegy félszázan – Kristóf Béla „forradalmi polgármester” megbízásából jöttek, és három harckocsi támogatását kérték, hogy a közeli Máriaudvaron megtámadhassák a szovjet üzemanyagbázist. Garamiék azonban elutasították őket.

Balassagyarmaton, szintén a megyei vezetés utasítására, a járási pártbizottság október 27-én megszervezte a forradalmi tanács választását. A kis polgárvárosban azonban a járási tanács nagytermében összegyűlt üzemi, intézményi küldöttek már ekkor túlmentek a „megtartva változtatni akaró” akaraton, és valóban forradalmi vezetést választottak a város és a járás élére. Másnap háromtagú küldöttség indult a közeli Rétságra, majd innen továbbmenve Vádra, hogy tájékozódjanak az ottani fejleményekről. Rétságon tárgyalást folytattak az ezred vezetésével is. Arra a kérdésre, hogy vajon ők a forradalom oldalára állnak-e, kitérő választ kaptak: mint katonák, a Honvédelmi Minisztérium utasításait hajtják végre. A balassagyarmatiak ekkor adhatták át azt a felhívást, amely másnap hajnalban a rétsági járási forradalmi tanács kiáltványának mintájául szolgált.¹

Természetes, hogy ezek a hatások a laktanyában is megindították a forradalmi erjedést. A legénység és a tisztek között egyébként is szép számmal voltak budapestiek, akik fokozott figyelemmel fordultak az ottani események felé. Az elfogott fiatalok és az érkező küldöttségek által kifejtett propaganda megtette a hatását: huszonhatodikától az ezred döntő többsége érzelmileg már a forradalom oldalán állt.

Forradalom felülről

Október 28-án nagy változások játszódtak le az országos politikában. Délután Nagy Imre elmondta emlékezetes beszédét, amelyben átértékelte az addig ellenforradalomként aposztrofált eseményeket. Éjjel tizenegy óra előtt pedig elhangzott a rádióban a Hazafias Népfront felhívása a különböző szintű nemzeti bizottságok választására. Rétságon, éjszaka, a járási rendőrkapitányságon Malics Géza százados vette a BM megyei főosztályának táviratát, melyben utasították őt a nemzetőrség felállítására.² Malics azonnal a pán céloslaktanyát hívta.

mény 1. cs. 57–60., 83–97. o. – KFÜ Bf. 092/1957. 1966. október 31-i kérelem. Melléklet. – ÁBTL V-147842. 308. o. – Periratok, 70., 85. és 282. o.

¹ Periratok, 100., 346–358. o. – KRISTÓF B. 1990. 12. o. – NML XXV. 4. c) B. 584/1958.

² Az említett távmondati utasítás valószínűleg ahhoz lehetett hasonló, mint amit a Kosuth Rádió bemondója október 28-án 23.25-kor olvasott be.

M A G Y A R N E M Z E T I T A N Á C S

Megalakult Rétságon a járási Ideiglenes Forradalmi Nemzeti Tanács

Jelentjük:

Mai nappal átvette a teljes államhatalon gyakorlását, ezzel az eddig működő Járási Tanács és annak Végrehajtó Bizottsága hatásköre megszűnt. Az Ideiglenes Forradalmi Nemzeti Tanács magáévá teszi a dolgozó nép nemzeti követeléseit, s egyetért a Magyar Népi Párt 28-ai kormányprogramjával.

Ennek megfelelően tárogatjuk:

1. A szöveti csapatoknak a harcokból való azonnali kivonását, támaszpontokra való visszatérését, az ország területéről a lehető legrövidebb időn belül való kivonását.
2. Az élet és vagyonbiztonság helyreállítását.
3. Az új szabad választás megtartását.
4. Az államvédelmi Hatóságok azonnali megszüntetését.
5. Az adó és begyűjtési rendszer felülvizsgálását és a paraszti termelés teljes önállóságának biztosítását.

Felhívjuk a községek lakosságát, haladéktalanul demokratikus választás útján alakítsák meg községükben az Ideiglenes Forradalmi Nemzeti Tanácsot.

Felhívjuk a vállalatok, üzemek, hivatalok dolgozóit, hogy a fenti követelések szellemében működő munkástanácsokat mielőbb alakítsák meg, s ezt közzé is jelezzék.

További rendbontás és pusztítás elkerülése végett gondoskodni kell a kör és magánvagyon védelméről.

Ne engedjétek meg a rendbontást, gyújtogatást, fosztogatást.

A lakosság ellátásának folyamatosságáról gondoskodunk.

Felhívjuk a megalakulandó Ideiglenes Forradalmi Nemzeti Tanácsokat, hogy a testvérharok következtében inasgbejutottak ellátásának biztosításához erejükhez mérten járuljanak hozzá.

Bizunk abban, hogy falusi lakosságunk teljes erejéből tárogat munkánkban.

Rétság 1956. október hó 28-án.

RENDSZERVÉDELMI LEVÉLTÁR
KÖZVETLEN

A Rétségi Járási Ideiglenes Forradalmi Nemzeti Tanács Elnöksége nevében:

Dr. Lukács István orvos.
elnök.

Dr. Haniszko Kálán
elnök h.

Dr. László Lajos o. tndgy. Kovács Ferenc ír.
elnök h. elnök h.

Sztránay Miklós
titkár

Bolcsó Pál
titkár

A járási forradalmi nemzeti tanács 1956. október 29-i felhívása (28-ára dátumozva)

Rétségi járási Ideiglenes Nemzeti Forradalmi Tanács tagjai:

Elnöke: Dr. Lukács Iván orvos
 Elnök h.: Dr. Hanisskó Kálmán
 " : Dr. László Tibor orvos fhdg.
 " : Kovács Ferenc földműves *Rétság*
 Titkár: Sutránay Miklós
 + " : Bolcsó Pál *jár. titkár*

Nemzetőrőség:
 Garai Lejos ales
 Malics Géza r. szds.
 Kucsa András r. *fm.*
 Szikora András *fm.*
 Megyeri Ferenc *fm.*
 Kovács András

Közellátás:
 Kerencei Károly *ffort. rend. R.*
 + Viktor János *jár. titkár*
 Bán Gyula *fm.*
 Zsély József *fm.*
 Galbács József *fm.*

Állategészségügy:
 + Dési Albert *állatgyógyász*
 Eubenka János *fm.*
 ifj. Fábri Mihály áll. o. hallg.
 Molnár János

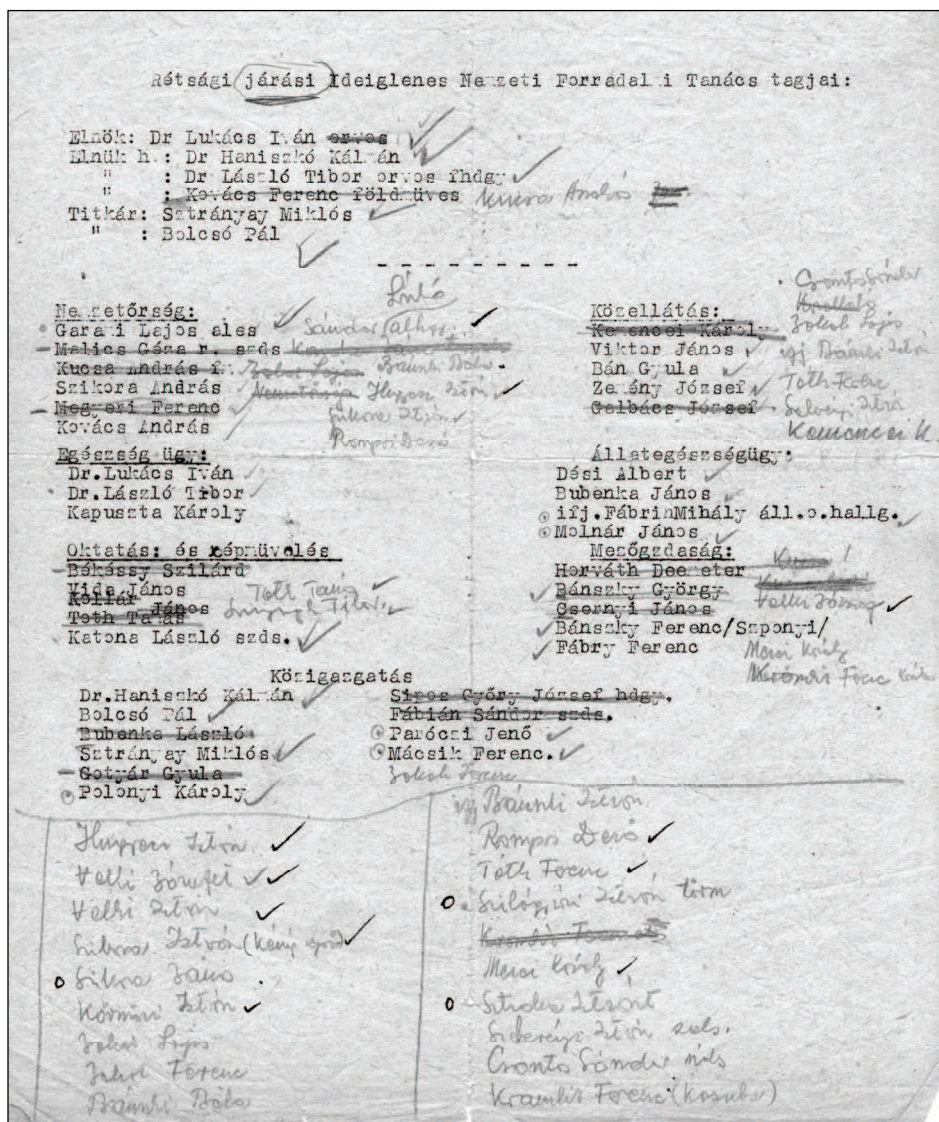
Mezőgazdaság:
 + Horváth Dezső *fm.*
 + Bánszky György *fm.*
 + Cserey János *fm.*
 + Bánszky Ferenc/Saponyi *fm.*
 + Fábry Ferenc *fm.*

Orvostudás és képzés:
 Békassy Szilárd *fm.*
 Kilián János *fm.*
 Toth Tamas *fm.*
 Katona László szds. *fm.*

Közigazgatás:
 Dr. Hanisskó Kálmán +
 Bolcsó Pál
 Bubenka László *jár. titkár*
 + Sutránay Miklós *jár. titkár*
 + Gottrád Gyula *jár. titkár*
 Polonji Károly *jár. titkár*
 Sipos György József hdg. *fm.*
 Fábri Sándor szds. *fm.*
 Páncsi Jenő *jár. titkár*
 Mácsik Ferenc *fm.*

39 tag
 • brányos 5.
 • pártos 12.
 + tanácsosok 70
 rendőrség 1
 X pártosok 3.
 rendőrség 1
 0 fm. 9
 pártos 2
 tanácsos 2
 rendőrség 4

A járási forradalmi nemzeti tanács névsora 1956. október 29-én

1956. október 29-én este rétsági lakosok követelésére megváltozott a járási forradalmi nemzeti tanács összetétele. A fenti dokumentumon a leváltott tagok helyett már az új nevek vannak beírva

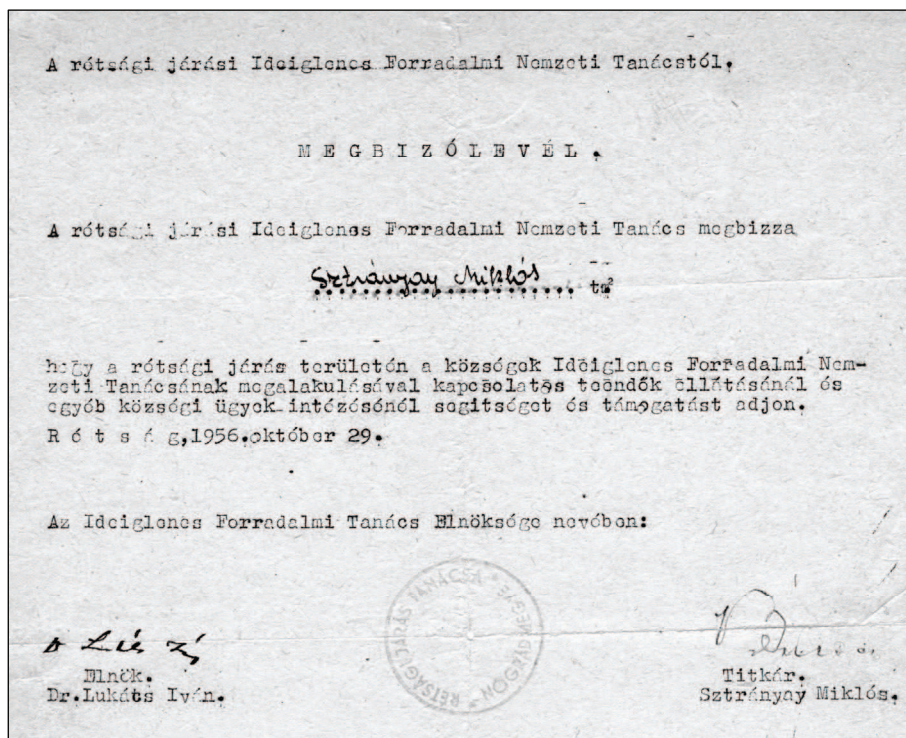
Később, az ellenük folyó eljárás során, Garami Lajos és Pálinkás Antal egybehangzóan állították, hogy a rendőrkapitány akkori elmondása szerint a főosztály olyan utasítást adott, hogy a vegyes, katona-rendőr-nemzetőr járőrök felállítására mellett meg kell választatni a különböző forradalmi tanácsokat is. A két álláspont szembeállítására nem hozott eredményt.

Nincs arra vonatkozóan forrásunk, hogy pontosan miként formálódott meg a döntés, de október 29-e hajnalán az ezred vezetése a laktanyába hozatott több rétsági lakost, főként a tömegszervezetek és a pártbizottság vezetőit, tanácsi dolgozókat, és Garami irányításával együttesen megválasztották a Járási Ideiglenes Forradalmi Nemzeti Tanácsot. Elnöke dr. Lukáts Iván orvos, a népfront járási elnöke, alelnökei dr. Haniszko Kálmán, dr. László Tibor, Kovács Ferenc, titkára Sztrányai Miklós és Bolcsó Pál lettek. A karhatalom parancsnoka, akárcsak Lánszki „forradalmi tanácsában”, Garami Lajos maradt.

Az új forradalmi szerv összetételét szemlélve, a megelőző Lánszki-féle tanácshoz képest, a legszembevetőbb változás a sokak által gyűlölt járási tanácselnök kimaradása, illetve a pártbizottság vezetőinek bekerülése volt. A valóságban azonban, a választott vezető tisztségviselők névsorát szemlélve, azt mondhatjuk, hogy az egyfajta szakszerűsödést mutat. Lukáts és László orvosok voltak, Haniszko, Bolcsó és Sztrányai a háború előtti közigazgatáson nevelkedett hivatalnokok, akik megválasztásával a járás operatív vezetése egy nem kommunista – a járási tanács fiatal és bigott párttagjaival személyes konfliktusban lévő – csoport kezébe került.

A járás erőviszonyait mindvégig jellemezte az ezred vezetésének lendítő és meghatározó szerepe. A közeli Balassagyarmattól eltérően – ahol „az államhatalom teljes gyakorlását” átvevő forradalmi tanács a határőrséget is a saját irányítása alá tudta vonni – Rétságon a laktanya elkülönült intézkedési egység maradt, szoros kapcsolatot tartva a civil forradalmi szervezetekkel, elsősorban a nemzetőrség felfegyverzésének, illetve harmincadika után a közös karhatalom megszervezésének ügyében. (Október 30. – az egységes karhatalom megalakulása után – Pálinkás kezdeményezésére járási nemzetőrzászlóalj szervezését határozták el. A szervezésére az őrnagy november 2-i balassagyarmati útja után került sor, ahonnan a dolog „ideáját” hozta. Balassagyarmaton, a városi-járási forradalmi tanács kezdetben egy egész ezredet akart szervezni, és csak a lehetőségek kényszerítő tudomásulvétele után döntöttek egy zászlóaljnyi erő mellett. A gyarmati utat megelőzte egy beszélgetés Kelédi Béla őrnaggyal, akit 31-én hajnalban Garami hozott fel a Sztálin Akadémiáról. Kelédi megmutatta Pálinkásnak a Budapesten kiállított nemzetőr igazolványát és a Magyar Honvédek egyik számát, mely a nemzetőrség szervezéséről is írt. Pálinkás november másodikán állítólag ismertette ötletét Garamival, aki beleegyezett a szervezés megindításába, annál is inkább, mert a különböző civil szervezetek sorra a hadsereg felől kértek segítséget, amit, az alacsony jelen lévő létszám miatt, az ezred csak

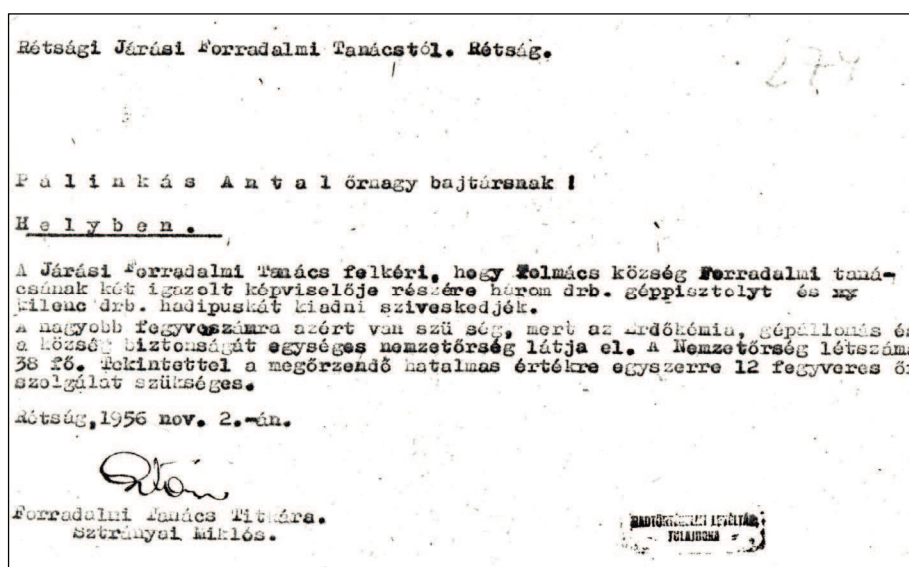
nehezen tudott teljesíteni. Délután Pálinkás megbeszélést folytatott Lukátsccsal és Sztrányaival, majd együttesen átkérték a tartalékos tisztek káderlapjait és körülbelül harminc személyt kiválasztva másnapra táviratilag berendelték őket Rét-ságra. A berendelték több mint fele párttag volt és a régi hadseregben csak a megbízott parancsnok, Sztranyavszki Pál tartalékos százados szolgált. Lukátsékkal abban is megegyeztek, hogy másnapra Pálinkás szerkeszt egy toborzó felhívást, amit a behívott tisztek majd kivisznek a falvakba. November 3-án 28–30 tartalékos tiszt jött össze a járási tanács nagytermében. Az ülést Lukáts nyitotta meg, de hamarosan megjelent a községi plébános is, akit Sztrányai mint tábori lelkészt mutatott be és kért fel szólásra (ezen állítólag az egybegyűltek „inkább mosolyogtak, mint bosszankodtak”). A katonai részt Pálinkás ismertette, közölve, hogy két, egyenként három szakaszra osztott századot szerveznek. A tisztek beosztásának alapja a szakképzettség és a rendfokozat lesz.)¹

A járási forradalmi tanács megalakulása után, 1956. október 29-én kiküldötték keresték fel a járás falvait a helyi forradalmi szervek megalakításának irányítására

¹ Periratok, 56. sz. I. fokú ítélet, 16–17. o.

A felülről – mondhatni szűk körű „puccsal” – megválasztott forradalmi tanács összetétele tulajdonképpen a járási vezetés egy részének szándékait, elképzeléseit tükrözte. A valamivel szélesebb tömegtámogatást akkor kapta meg, amikor 29-én későn este egy falusiakból álló, indulatos csoport behatolt a tanácssterembe, és követelte a kompromittálódott személyek eltávolítását. A sebtében összehívott ülésen – amelyre a kommunisták többsége már el se ment – teljesítették a falusiak kérését. Az ezred parancsnoka – talán csak jelenlétének köszönhetően – a karhatalmi bizottság tagja maradt. A viszonyokra jellemző, hogy az esti jelenet „határozatát” később senki sem vétőzta meg, azt még az eltávolítottak is kénytelenek voltak tudomásul venni.

Másnap, katonai autókon, küldöttségek járták végig a járás falvait az éjjel megfogalmazott kiáltványt terjesztve, melyben a járási forradalmi tanács fölshívta a községek lakosságát, hogy ők maguk is válasszák meg forradalmi vezető szervüket.¹ A küldöttek általában a tanácselnököt vagy más, általuk ismert személyt kerestek fel és bízták meg őket a választógyűlés összehívásával, levezetésével. A járás falvainak többségében így befolyásoltabb, irányítottabb, a spontán akaratokat kevésbé tükröző összetételű tanácsok jöttek létre, szemben azokkal, amelyeket a belső energiáktól vezetett érdekcsoportok szerveztek meg, még október 29-e előtt.

¹ Periratok, 46–56., 58., 93., 100., 108., 195–232., 334., 340. és 346. o. – Rádióadások, 143. o. – TYEKVICSKA Á. 1991. – TYEKVICSKA Á. 1992.

Este a járási forradalmi tanács értékelő megbeszélést tartott, ahol a községekből visszaérkezett küldöttek számoltak be a látottakról. Másnap, az egyes szakcsoportok működésének és a közellátás megszervezésének kérdései mellett, határozatot hoztak a pártbizottság épületének lezárására és gépkocsijának lefoglalására. Ugyanekkor döntöttek arról is, hogy a tanács hétfőnként fog ülésezni. Gyakorlatilag azonban ez volt az utolsó hivatalos ülés. A továbbiakban a járás életét az elnökség irányította, míg az operatív tevékenység a tanácsi apparátus vezetőire, Sztrányaira, Haniskóra és Bolcsóra hárult.

Így érkezett el „a győzelem napja”.¹

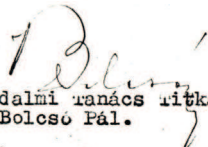
Rétsági Járási Forradalmi Tanácstól. Rétság.

Pál inkás Antal örnagy bajtársnak!

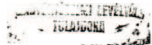
Melyben.

A Járási Forradalmi Tanács felkéri, hogy Rétság község Forradalmi Tanácsának ügyvezető igazolt képviselője részére egy db. pisztolyt kiadni szíveskedjék.

Rétság, 1956 november 2.-án.

Forradalmi Tanács Titkára.
Bolcsó Pál.

Rétsági Járási Forradalmi Tanácstól. Rétság.

Megbízólevél.

A Rétsági Járási Forradalmi Tanács, a honvédség Katonai Forradalmi Tanácsával egyetértve megbizsa Pétervári István százados bajtársat, hogy a honvédség, rendőrség és palgárórség állományából alakítandó rendőrség parancsnokságát átvegye.

Rétság, 1956 november 2.-án.

Forradalmi Tanács Titkára.
Sztrányai Miklós.

¹ CSONKA E. 1981. 434. o.

1956. október 30. alapvető változásokat hozott az ezred életében. 15 óra körül érkezett meg Kánya vezérőrnagy parancsa, amely elrendelte, hogy az alakulatoknál forradalmi katonai tanácsot kell választani. A parancs értelmében kilenc-tizenegy tagú testület feladatát a távirat „a forradalom vívmányainak biztosításában” jelölte meg. A szervnek a parancsnok mellett kellett működnie, a parancsnok nem volt taggá választható. Ha a két fél között nézetkülönbség merült fel, akkor a felsőbb katonai szervhez kellett fordulni (a rétságiak esetében a páncélos-parancsnoksághoz, személy szerint Váradi Gyula vezérőrnagyhoz).

Garami a kultúrteremben gyülekeztette az állományt, majd felolvasta az intézkedést. Az alegységek, saját elhelyezési körleteikbe vonulva, titkosan két-két tanácsstagjelöltet választottak, akiket azután az alakulat újabb állománygyűlésén hagytak jóvá.

Pálinkás Antalt – többek között – az ezredtörzs jelölte a tanácsba. Rajta kívül tagok lettek még: Stift Róbert és V. Kiss Gyula főhadnagyok, Bazsek József hadnagy, Ozsváth Pál és Végeli András törzsrőmester, Szekszárdi őrmester, Czakó és Szlukovényi tizedesek és egy Muzs nevű honvéd.

A választás után a tanács azonnal összeült és Pálinkást elnökké, míg Stiftet a helyettesévé választották. Ekkor döntötték el, hogy határozatban üdvözlik a hadsereg forradalmi tanácsát, amelyet egy küldöttség visz fel Budapestre. Először Pálinkás, Garami és Stift ment volna, de a törzsfőnök felvetette, hogy nem hagyhatja el egyszerre mind a két parancsnok a laktanyát, így az ő helyére Végeli törzsrőmestert jelölték.

Még a választás közben két újabb távirat érkezett az ezredhez. Az egyikben – Kána vezérőrnagy aláírásával – azt közölték, hogy a Honvédelmi Minisztériumban leváltották a „visszahúzó erőket”, Hazai Jenőt és társait. A másik távirat pedig elrendelte a szovjet tanácsadó átadását a legközelebbi szovjet egységnek. Garami értesítette is a „tadót”, hogy készülődjön, de az – állítólag a tolmácsa és egy másik tiszt biztatására – eltávozott a lakásáról, és az éjszakát valahol a hátrában töltötte. Így Garamiék nélküle indultak Budapestre. (Másnap Kirienko visszajött és elnézést kért a parancsnoktól. Garami – Szabó Géza főhadnagy és felesége társaságában, akik, lévén az asszony orosz származású, szintén a szovjet egységhez kívántak távozni – november 1-jén vitte el Pavel Pavlovicsot a dunakeszi-alagi szovjet egységhez. Az út meglehetősen kalandos események közepette zajlott: Szabóékat végül a szovjetek nem vették át. Csomagjaikat az újpesti felkelő elkobozták, Garamit pedig órákig az újpesti tanácsházán tartották.)

A katonai tanács megválasztása és első ülése után – elmondása szerint – Pálinkás a többieknel kicsit később indult fel a parancsnoki irodába. Felérve már csak annyit látott, hogy négy izgatott tiszt tiszteleg Garami előtt, majd sarkon fordulva elhagyják a parancsnoki szobát. Felsőpeténybe indultak, Mindszenty bíborosért.

A bíboros útja

N é v j e g y z é k

az 1956. évi november hó 3-án tartandó értekezletre behívott személyekről

N é v	Szül.év.	Anyja neve	Lakhelye
1./ Dr. Rózsa Lajos	1907.	Favlik Zsuzsanna	Rétság,
2./ Orosz Sándor +	1916.	Vida Jusztina	" Rákóczi u.16.
3./ Váradai Ferenc	1929. 27	Fábrí Anna	" Kossuth u.38.
4./ Mesznyi József	1909. 17 x	Gill Bernáda	Szendehely 94.hsz.
5./ Sztranyovszki Pál	1913. 11 x	Makrai Margit	Romhány, Kossuth u.131.
6./ Szirdki György	1929. 28	Ruszar Mária	" Aradi u.39e.
7./ Koczka István	1932.	Maglódi Julianna	" Szécsényu 39e.
8./ Koczka István	1933.	Furdik Ilona	" Vesselőnyi 29f.
9./ Fejes István	1922. 34 x	Fonyó Veronika	" Világos puszt.
10./ Berkenye			
Selmeczi Mátyas +	1916. 40 x	Szegner Kunigunda	Berkenye, Petőfi 73.
11./ Somosi Ferenc	1925.	Pavlovics Etel	" Petőfi 72.
12./ Garamvölgyi Gyula	1917. 39 x	Fásztus Mária	" Kassa 136.
13./ Rózsa János +	1930. 16	Drajkó Rozália	Tolmács, Kossuth u.
14./ Szabó István	1914. 42 x	Malovecz Mária	" Szécsényi 16.
15./ Viski István	1927. 19	Baka Kis Julianna	Dicsőjenő, Sztáli u.52.
16./ Schnur Lajos	1930. 26	Sógor Rozália	" Tánicsics u.4.
17./ Martinkó János	1926. 10	Hugyecz Zsuzsanna	" Dózsa 134.
18./ Nagy József	1933. 13	Neizer Anna	" Kossuth 11.
19./ Dávid Andor	1932. 24	Sabók Etel	" Bastók u 15.
20./ Burai Béla	1932. 24	Bagyinszki Teréz	" Vörösmart. 38.
21./ Bóger András	1923.	Jakus Zsuzsanna	" Szabadság 97.
22./ Bóger András			
22./ Varga I. László	1924.	Kapás Viktória	Nagyorosi, Mártírok 1f.
23./ Ifj. Bálint József	1924. 32	Szabó Mária	" Petőfi u.3.
24./ Szirdoski János	1929.	Paholik Mária	Legénd 61.hsz.
25./ Erna János	1926. 30	Mreva Mária	Kéttödöny, Rákóczi 114.
26./ Bagyinszki János	1920. 36 x	Hugyecz Anna	" Újtelep
27./ Manda László	1925. 31	Faragó Erzsébet	Kisecset, Petőfi ut
28./ Lacó József	1928. 28	Zachar Mária	Tereske, Petőfi u.16.
29./ Gyenes József	1927.	Fonódi Mária	" " 87.
30./ Jasztrabszki Ferenc	1922.	Varga Anna	Nőtincs, Kossuth u.8.
31./ Bóbis Antal	1917.	Szabó Rozália	Nézza, Kodály
o Farkas Sándor	1914. 38 x	Gyöngyös Irmak	Kis. ev. t.
o Szabó Elemér	1902. 54.	Mészáros	Rényi, Sz. Rákóczi

22-en jelentkeztek
8-uknak közltem papir hiányában

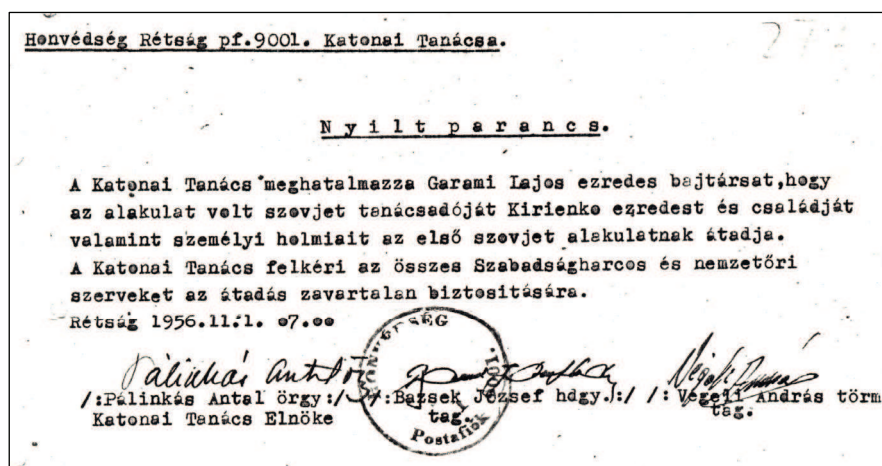
A járási nemzetőrászlóalj november 3-án bevonultatott tisztikarának névsora

Tervek a szabadításra

Lehetséges, hogy a páncélosezrednél és a járási forradalmi tanácsban egyesek már harmincadika előtt is tudtak valamit a bíboros hollétéről.¹ A tárgyaláson Pálinkás is hivatkozott arra, hogy „a környékbeli községek már tudtak Mindszentyről”. A bíboros felsőpetényi fogva tartásának híre még Balassagyarmatra is eljutott, ahol dr. Magyar Pál, a forradalmi bizottság titkára már lépéseket is tett egy esetleges ottani fogadás előkészítésére a katolikus plébánián.²

Érdekes részleteket olvashatunk a balassagyarmati forradalmi tanács vezetőinek peranyagában. László Aladár, a járási rendőrkapitányság forradalmi tanácsának tagja, október 30-án felkereste hugyagi lakásán a rétsági főosztály egyik ávos beosztottját: „Minthogy előző este hallottam, hogy balassagyarmati fiatalemberek ki akarják szabadítani Mindszentyt, kérdeztem tőle, igaz-e, hogy nevezett ott tartózkodik.” László csak kitérő választ kapott, „de még aznap a rádió közölte, hogy a rétsági páncélosok Budapestre szállították”.³

Azt, hogy Balassagyarmaton talán már napokkal Mindszenty kiszabadulása előtt is tudtak a főpap hollétéről, erősíti az is, amit Daróczy Gusztáv, a forradalmi tanács volt elnöke mondott el a vizsgálat során: „röviddel megalakulásunk után követelték tőlünk, hogy adjunk karhatalmat a szomszédos Rétsági járás területén őrzött Mindszenty József kiszabadítására. ... Két-három nappal később a rétsági páncélosok szabadították ki.”⁴

¹ Periratok, 216–232. o.

² Dr. Magyar Pál budapesti lakos szíves közlése.

³ ÁBTL V-141434. 147. o. László nyilván csak másnap hallhatta a rádióhírt!

⁴ ÁBTL V-141434. 53. o.

Visszaemlékezésében dr. Kristóf Béla, Vác forradalom alatti polgármestere közli, hogy a Legfőbb Ügyészség Forradalmi Tanácsának október 30-án este 22 órakor vett telefonja után felhívta a rétsági forradalmi tanács elnökét, és közölte vele, hogy Mindszenty bíborost Felsőpetényben őrzik. Állítólag Lukáts ígéretet tett neki, hogy „a helyi páncéloszred segítségével kiszabadítják a primás urat”.¹

A kalitka ajtaja kinyílik

A hamincadikáig eltelt idő Felsőpetényben sem múlt el események nélkül. Mind ide, mind a szomszédos Nőtincse már az első napokban váci forradalmárok érkeztek, akik eltávolították a középületekről a kommunista szimbólumokat. Említettük már, hogy Mindszenty felsőpetényi tartózkodása, ha nem is közismert, de azért tudott volt a környező falvakban is. Részben a Szabad Európa Rádió által, részben a környékbeli községekben élő ávósok elszólásaiból. (A primás őrzői között voltak nógrádiak is.)

Az objektumba a szabadnapos váltást a forradalmi események miatt már nem tudták kihozni. Németh Hugó ÁVH-s őrnagyon kívül – aki civil ruhában járt és a bíborosnak következetesen „gondnok”-ként mutatkozott be – csak három operatív tiszt és 11 tiszthelyettes tartózkodott a kastélyban: Gósi István, Durik József, Medvegy János, Molnár Sándor, Vietórisz János, Virág Róza, Bodor Vilmos, Tószegi János, Fehér László, Kiss Csomó István, Somkuti Ferenc, Héregi András, Bebesi Józsefné és Papp Ferencné. Őket egészítette ki néhány őrkutya (ezek közül az, amelyik őrnagyi rendfokozatban (!) volt, később Rétság-ra került). Németh szerint a budapesti eseményekről ők is csupán a rádióból értesültek: „Tartottuk a BM-mel a kapcsolatot, de onnan részletes tájékoztatást ... nem kaptunk.”²

Későbbi tanúvallomásában Németh Hugó arra hivatkozott, hogy október 28-án este, miután a nőtincsi megválasztották a forradalmi tanácsot, átjöttek Felsőpeténybe, és a kastély előtt követelték a bíboros szabadon bocsátását. (Az esetről más forrással nem rendelkezünk.) Németh – elmondása szerint – közölte velük, hogy a kastély az Igazságügyi Minisztérium hatáskörébe tartozik, és ő nem ad ki senkit, amíg onnan utasítást nem kap. Ekkor állítólag hangos vita támadt a két fél között. „Különösen a nőtincsi fiatalok voltak harciasak.” Az őrnagynak október 28-án még tűzparancsa volt – azt csak másnap vonta vissza a Belügyminisztérium –, de szerencsére nem folyamodott ehhez az eszközhöz. Végül, egyórás vita után, a tüntetők elvonultak.

Lehetséges, hogy a parancsnok a történetet kiszínezte, annak magyarázataként, hogy miért akarták aznap elszállítani Felsőpetényből Mindszentyt. Erre

¹ KRISTÓF B. 1990. 11. o.

² Erre és az alábbiakra: Periratok, Németh Hugó 1957. március 16-i tjkv.

ugyanis valójában – mint azt már említettük – október 28-án, Budapestről, a kormánytól, illetve a belügyi vezetésétől kaptak parancsot.

Az őrnagy este negyed nyolckor felszólította a primást, készülődjön, mert a fővárosba viszik, hogy megvédjék a „csőcseléktől”. Mindszenty azonban többszöri felszólítás ellenére sem volt hajlandó az elmenetelre. Joggal félt attól, hogy személyét valakik felhasználják vagy valamire kényszerítik. (Ez a görcs nagyon nehezen, talán csak harmincadika éjjelén, Pálinkás irodájában oldódott fel benne.) Az ekkor ismét hozzáengedett Tóth plébános – a magyar rádió hírei alapján – nagy vonalakban tájékoztatta őt az ország helyzetéről. Ezek voltak Mindszenty első, konkrét ismeretei a történetekről.

Németh erőszakhoz folyamodott. Rövid dulakodás kezdődött, mert a primás ellenállt, olyannyira, hogy még a reverendája is elszakadt. A Belügyminisztériummal – „Radványi elvtárrsal” – való újabb egyeztetés után az őrnagy végül letett a főpap elszállításáról.

Október 29-én Felsőpetényben is megtörtént a forradalmi tanács és a nemzetőrség választása,¹ amiről a kastélyban lévőknek is pontos értesüléseik voltak. A kiküldött járőr arról is jelentést tett, hogy a faluban megjelentek a rétsági ezred gépjárművei, és a katonák határozott érdeklődést mutatnak a kastély iránt. Németh segítséget kért feletteseitől, de azok már nem ígérhettek semmit. Javasolták azonban, hogy forduljon a Nógrád megyei főosztályhoz. Németh telefonált is Salgótarjába, azonban onnan csak a kör bezárására kapott javaslatot: keresse meg a rétsági páncélosokat.²

Délután fél három körül – a kormány küldötteként – Felsőpeténybe érkezett Horváth János, az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke, a legszerencsétlenebb megoldásként négy „rendőr”, két civil és négy szovjet katona kíséretében, egy szovjet páncélautón.³ Nem tudjuk, hogy ki rendelkezett a kíséret ügyében. A páncélautót, Horváth szerint, a BM-en keresztül szerezték neki, „mivel Vác környékén szabadult rabok garázdálkodtak”. A dolgot bonyolítja, hogy Horváth egy másik állítása szerint a visszamenetelkor, mivel a páncélkocsi elromlott, egy személygépkocsival indultak Budapestre. (Az október 30-án Budapestről visszaérkező Galajda Béla, aki a véradásra jelentkező tisztai feleségeket és a falusiak adományait szállította a fővárosba, Vác után találkozott egy szovjet páncélkocsival, minden valószínűség szerint a Horváthot visszazállító járművel. A lakatnyában kiderült, hogy az nem Rétságon keresztül haladt át.)

Abból, hogy a szovjet katonák és a „rendőrök” egy része már nem volt a gépkocsiban akkor, amikor elérték Újpest határát, arra következtethetünk, hogy az előző nap Budapestről induló Horváth talán „kitérővel” közelítette meg Fel-

¹ Periratok, Janecskó János 1956. december 7-i tjkv.

² Periratok, Németh Hugó 1957. március 16-i tjkv. és 1957. július 18-i tjkv.

³ Horváth szereplésére lásd alább is: Periratok, Horváth János 1956. december 17. tjkv.

sőpetényt. Ha ez így van, akkor ez aligha lehetett más, mint a dunakeszi-alagi szovjet bázis, ahol ekkor már megindult az ÁVH és a rákosista nómenklatúra tagjainak gyülekezése. Visszafelé pedig, miként a bíboroshoz menet, Horváth ismét kocsit válthatott. (Október 30-án délelőtt Mindszenty sétát tett a kastély kertjében. Ekkor lett figyelmes az udvaron álló páncélautóra, melyben egy fekete, addig nem látott formájú kenyeret látott. Ekkor döbbsent rá, hogy Horváth kíséretében oroszok is vannak. Később, emlékiratainak összeállításakor akadt kezébe egy feljegyzés, melyben az újpesti forradalmi tanács egyik tagja azt mondja, hogy a Horváthot kísérő egységnek külön titkos parancsa is volt, amelyet Münnich egy szovjet tábornokkal egyeztetve adott. Ennek értelmében a főpapot – ha nem akar Horváthtal menni – át kell adni az oroszoknak. A történet valószínűtlen, ugyanakkor érdekes, hogy az újpestiek perében a Horváthot kísérők parancsnoka, Szobácsi főhadnagy – egy nehezen értelmezhető tanúvallomásaiban – azt állítja, hogy az őt elfogó és vallató újpesti felkelők „nem tudtak belőlem semmit kicsikarni arról, hogy a bíborost a szovjet hatóságoknak akartuk átadni”. A helyzetre visszagondolva maga Mindszenty sem zárja ki annak lehetőségét, hogy Münnich – a magyar kormány háta mögött, a szovjetekkel összecsapva – át akarta őt adni az oroszoknak.)¹

Az október 29-i tárgyalás teljes kudarccal végződött: Mindszenty nem volt hajlandó mozdulni. Részben mert bizalmatlan volt Horváthtal szemben – sértésnek tekintette, hogy az új kormány ennek az általa gyűlölt hivatalnak a vezetőjét küldte hozzá –, részben pedig azért, mert csakis a teljes rehabilitációt tekintette tárgyalási alapnak. „Egyik rabhelyet nem kell cserélni a másikkal – mondta. „Milyen tárgyalás az, ha az egyik fél a pata alatt, a másik lóháton van?² Horváth úgy látta, hogy Mindszenty „teljes egészében a politikai helyzetről tájékozódva nincs, de a forradalmi eseményeket nagy vonalakban ismeri”. Beszélgetésük végén az elnök azzal vált el, hogy beszélni fog Budapestről és újabb utasítást kér.

Még a tárgyalás alatt – a szovjet páncélautó megjelenésének hatására – újabb tüntető csoport érkezett a kastély elé, melyben már szép számmal voltak helybeliek is. Horváth utasítására a parancsnok ismét kiment a több száz fős tömeg elé, és kijelentette, hogy azonnal szabadon engedi Mindszentyt, amint megérkezik a megfelelő utasítás. Egy ötfős küldöttséget azonban beengedett: győződjenek meg arról, hogy az érseket jó körülmények között tartják. A küldöttség találkozott és beszélgetett is a bíborossal.³

¹ Lásd erre: Mindszenty József emlékiratainak gépirata a Mindszenty Levéltárban, 9–13. o.

² Mindszenty József emlékiratainak gépirata a Mindszenty Levéltárban, 6. o.

³ A küldöttség névsora: Liki András, Dudás Erzsébet, Janecskó János, Bokros István és Rodák Jánosné. Mindszenty – többek között – azt is közölte velük, hogy nem hajlandó

Horváth csak másnap, 15 óra körül kereste fel ismét a bíborost azzal, hogy az előző nap éjjel 11 körül és aznap 9 órakor tudott telefonon kapcsolatba lépni a kormánnyal.¹ A reggeli beszélgetésről azt mondta a bíborosnak, hogy „a jelentkező titkár-féle [Balogh Józsefné, Nagy Imre titkárnöje – a szerző] szerint most kezdődik az ülés. Ha vége lesz, felhívják őt.”² A visszahívás azonban elmaradt, 10 óra körül pedig teljesen megszakadt az összeköttetés. A vonal Rétságon keresztül futott be Budapestre, s talán nem véletlenül hallgatható el. Horváthék kérdésére a postamester az a választ adta, hogy a falusi vonal is rossz. Este mégis tudták hívni Rétságot!³

A telefon elnémulása végleg izolálta a bázist. Az őrnagy ekkor azzal a javaslattal állt elő, hogy Horváth – mint a kormány kiküldöttje – maga engedje szabadon Mindszentyt, hiszen már nyilvánvaló, hogy a további fogva tartása lehetetlen. Az ÁEH vezetője azonban nem merete vállalni a kockázatot.

16 óra 45 perckor a Szabad Kossuth Rádió ismertette azt a nyilatkozatot, melyet délelőtt Tildy tett Mindszenty hivatalába történő visszatéréséről. A hírt bizonyára Felsőpetényben is hallgatták. 17 óra körül – azzal az ígérettel, hogy másnap visszatér – Horváth elutazott a fővárosba. Távozása előtt még a parancsnok lelkére kötötte: ha a nép újra Mindszentyt követeli, akkor adja ki nekik. Ezt követően az őrnagy és beosztottjai, némi tanakodás és az előállott helyzet mérlegelése után, sebtében létrehozták a maguk „forradalmi tanácsát”, mely azután közös döntéssel, jegyzőkönyvileg megszüntette a bíboros őrzését. Délután már mindannyian civilben voltak, a karjukon nemzetiszínű szalaggal.⁴ Döntésükéről Németh 18 óra körül tájékoztatta a bíborost, közölve vele, hogy szabad.

A döntés után Németh Hugó és Tószegi János ÁVH-ór lementek a községi tanácsra, és közölték Vidovszky András forradalmi tanácselnökkel, hogy az őrzést beszüntették, és kérték őt, hogy a járási főosztályon keresztül kérjen intézkedést Mindszentyre vonatkozóan.

A tanácselnök ekkor felhívta a járási rendőrkapitányságot, és beszámolt a helyzetről. Nem tudjuk, hogy a helyi rendőrség – saját információs rendszerén keresztül – jelentett-e az ügyben feletteseinek. Valószínűtlen, hogy a kapitányság-vezető (Honti ÁVH-s százados) leszerelése után, a belső harcok következtében morálisan szétesett kapitányság bármit is tett az ügyben azon kívül, hogy a

a szovjet páncélkocsin elhagyni a kastélyt. – Periratok, 238. o. – Rodák Jánosné felsőpetényi lakos szíves közlése.

¹ 1957-es tanúvallomásaiban az elnök csak az első beszélgetést említi, azt állítva, hogy október 30-án 10 óráig hiába kísérletezett felhívni Budapestet. Periratok, 238. o.

² Mindszenty József emlékiratainak gépirata a Mindszenty Levéltárban, 6. o.

³ Periratok, 238. o. – Nagy Imre-per, 12. d. 3. k. 78. o.

⁴ Periratok, Németh Hugó 1957. március 16-i tjkv.

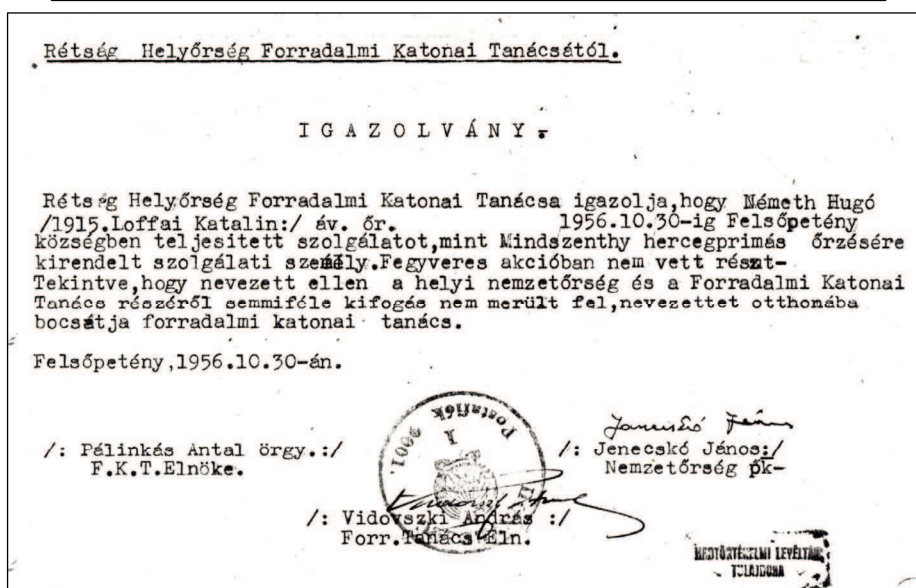
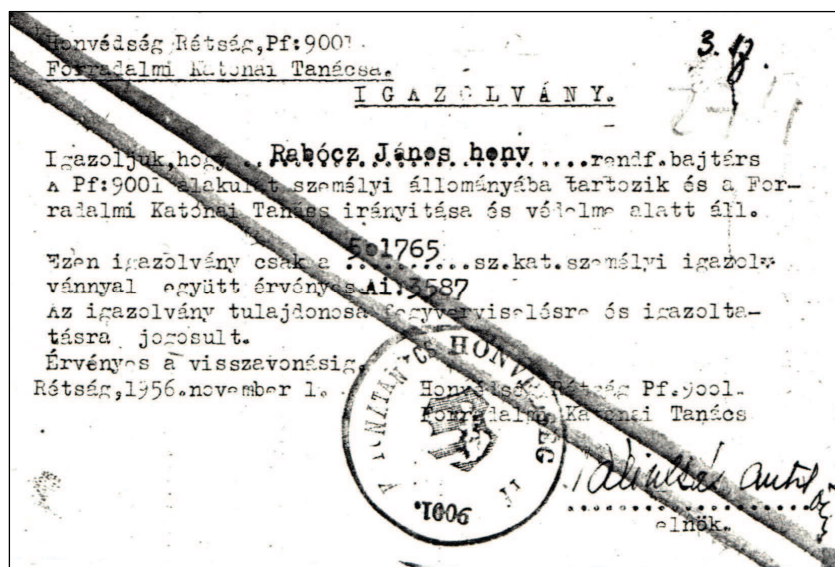
hadsereghez irányította Vidovszkyékat.¹ Válaszuk után Janecskó János – akit épp aznap választottak a község nemzetőrparancsnokává – hamarosan felhívta a rétsági páncéloslaktanyát is.

Ott a hívást Deli József főhadnagy vette föl, aki elsőként hallgatta meg Janecskó kérését: mivel az ÁVH a bíborost már nem őrzi, adjanak fegyvert, vagy tegyenek más, megfelelő intézkedést. Janecskó valószínűleg említést tett a szovjet páncélkocsiról is. Deli jelentette a kérést Garami parancsnoknak, aki ezután állítólag felhívta a HM-et, de az nem jelentkezett, és így a miniszterelnökség titkárságához fordult. Visszaemlékezése szerint innen azt az utasítást kapta, hogy hozzák be a főpapot Rétságra, majd másnap reggel Budapestről érte küldenek. A telefonhívás alatt a helyiségben tartózkodott Galajda Béla hadnagy. A kagylót letéve, Garami őt bízta meg azzal, hogy önkénteseket maga mellé véve hozzák be Mindszenty bíborost a laktanyába.² Ezután jelentkezett a feladatra Stift Róbert és Vajtai Gyula főhadnagy, és később csatlakozott a csoporthoz Tóth József főhadnagy.³

¹ A következő napokban a nemzetőrség – Hugyecz István községi nemzetőrparancsnok vezetésével – tett többszöri kísérletet arra, hogy átvegye a kapitányság irányítását (nyilván az egységes karhatalom létrejöttéről szóló rendelkezés után és a járási forradalmi tanács vezetőinek jóváhagyásával), de Malics Géza, aki Honti Józseftől, az ÁVH feloszlatása után távozó addigi kapitányságvezetőtől átvette a vezetést, erre nem volt hajlandó. Végül a járási és a katonai forradalmi tanács intézkedett, s ideiglenesen – talán a „civil társaság” kizárásának szándékával – egy honvédtisztet nevezett ki a járási kapitányság élére.

² Periratok, Galajda Béla 1957. július 4-i kjkv. és 1957. július 11-i kjkv., Vajtai Gyula 1957. július 5-i kjkv., Tóth József 1957. július 5-i kjkv., Stift Róbert 1957. június 6-i kjkv., Garami Lajos 1957. január 6-i kjkv. – Vajtai Gyula levele a szerzőhöz (Tata, 1993. január 6.).

³ *Stift Róbert* (1925) munkáscsaládból származott. Iskolái elvégzése után lakatossegéd volt, egészen 1944-ig, amikor katonai szolgálatra vonult be. 1945 januárjában szovjet hadifogságba került, ahonnan csak 1949-ben tért haza. 1950-ben tartalékos tiszti tanfolyamot végzett, előbb szakasparancsnoki, majd Rétságon századparancsnoki beosztást kapott. 1953-ban lett az MDP-tagja. *Vajtai Gyula* (1931) apja községi jegyző volt. Gimnáziumi érettségije után, 1949-ben önként jelentkezett katonai szolgálatra. 1950-ben nyilvántartó tanfolyamot végzett és továbbszolgáló őrmester lett. 1951-ben került Rétságra, ahol mint alhadnagy nyilvántartói, majd szervező tiszti beosztásba került. 1955-ben léptették elő főhadnaggyá. 1956. november 28-án nem írta alá a tiszti nyilatkozatot, leszerelt. 1957. június 27-i letartóztatásáig segédmunkásként dolgozott. *Tóth József* (1925) apja BSZKRT-alkalmazott volt. Tóth, két gimnáziumi osztály elvégzése után, a műszerészszakmát tanulta ki. 1948-ban vonult be katonai szolgálatra, 1949-ben elvégezte a tatabányai páncélos tiszti iskolát. 1954-ben került Rétságra, mint ezredlőkiképző tisztt. *Galajda Béla* (1921) apja kertész, anyja gyári munkás volt. Ő is a kertészszakmát tanulta ki, majd 1941-ben katonai szolgálatra vonult be. 1944-ben szovjet hadifogságba esett, ahonnan 1946-ban tért haza. 1949-ben műszaki tanfolyamra, majd a Kossuth Aka-

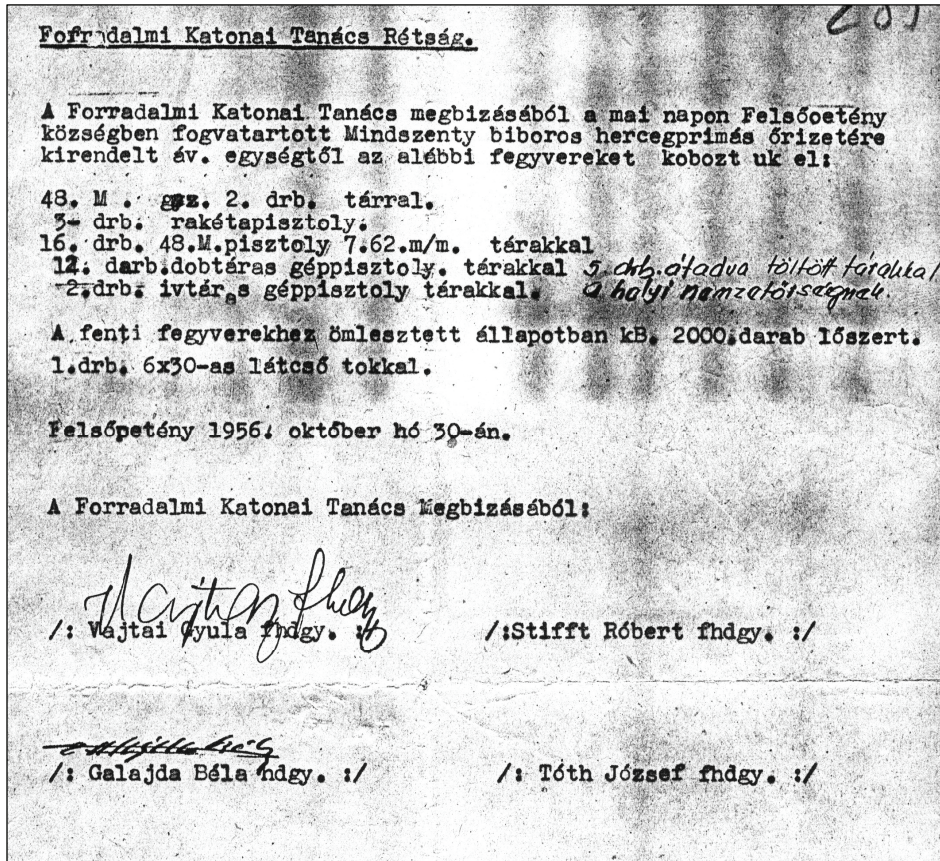

A Magyar Forradalmi Bizottmány kiáltoánya, melyhez a balassagyarmati forradalmi nemzeti tanács is csatlakozott

démiára került. Az egyéves technikai tanfolyam elvégzése után Rétságon kapott pán-
célos műhelyparancsnoki beosztást.

A későbbi visszaemlékezések, tanúvallomások, kihallgatási jegyzőkönyvek – egyes részletekben – eltérő módon adják elő a történeteket. Van, aki azt állította, hogy Pálincás már a felsőpetényi telefonhívás idején a parancsnoki szobában tartózkodott, sőt ő tett volna javaslatot Mindszenty behozatalára (ez kizárt).

A másik fontos eltérés a telefonhívások körül van. A vizsgálati anyagban ugyanis csak Garami, Vajtai és Petrovics József százados elmondásában találunk határozott visszaemlékezést arra, hogy a parancsnok a Galajdának kiadott parancs előtt vagy után – az időrendben is eltérnek a vélemények – telefonon utasítást kért.

Jegyzőkönyv a felsőpetényi ÁVH-s őrség fegyvereinek átvételéről

Vajtai szerint Garami Janecskó telefonja után hívatta fel a Minisztertanácsot, azonban ő maga a telefonálás alatt nem tartózkodott a parancsnoki irodában. 1991-ben így emlékezett vissza a történetekre: „1956-ban főhadnagyként ültem abban az irodában, ahová tisztársam, Galajda Béla október 30-án délután belépett, miután az a bizonyos telefonbeszélgetés lezajlott Budapestről. Nem voltam jelen a telefonbeszélgetéskor, de később elterjedt, hogy feltárcsázták a Minisztertanács számát, amit egy nappal korábban, halaszthatatlan ügyek orvoslása céljából mondott be a rádió, és azt a választ kapták, hogy a saját igényének megfelelően kísérik Mindszentyt Esztergomba vagy Budapestre. Galajda oda-szólt hozzám: – Na, nem jössz Mindszentyért? Nem jössz velem? – Miért, mi történt? – S akkor elmondta, hogy a parancsnok megbízta Mindszenty behozatalával, és önként jelentkezőket vehet maga mellé. – Dehogynem! – válaszoltam. Égett mindenki a tettvágytól...”¹

A parancsnok azt erősítette, hogy először a HM hívásával próbálkoztak, azonban nem kaptak vonalat. Ennek némileg ellentmond Váradi Gyula, a páncélos-parancsnokság egykori vezetője, aki egyik kihallgatása során azt állította, hogy a telefon-összeköttetés mindvégig ép volt az alakulatokkal, a telefontól általában Balogh Imre alezredes, törzsfőnök tartózkodott. Ennek ellenére valószínű, hogy harmincadikán a rétságiak megpróbálkoztak a kapcsolatteremtéssel, de a HM-ben ekkor már nehéz lett volna bárkit is elérni, hiszen a hívás körülbelül abban az időben történhetett, amikor az egész minisztérium a Katonai Tanács este nyolc órakor kezdődő ülésére készülődött, ahol éppen Váradit választották elnökké.

A sikertelen próbálkozás után kerülhetett sor annak a telefonszámnak a tárcsázására, amelyet állítólag előző nap a rádió mondott be, hogy azon Maléter ezredes jelentkezzen. Garami szerint a Minisztertanácsra vették fel a telefont. Kihallgatásai során a parancsnok – talán tudatosan – nem nevezte meg a beszélgetőpartnerét („Sajnos nem jegyeztem meg a nevét” – mondta). Csupán a tárgyaláson – tehát már Hámori Zoltánnak, a Tildy-titkárság vezetőjének a vallo-mását ismerve – állította azt, hogy harmincadika estéjén vele beszélt. Hámori azonban július 31-i kihallgatása, illetve az elsőfokú tárgyalás során is határozot-tan állította, hogy őt Pálinkás őrnagy hívta.

A helyzetet bonyolítja, hogy Garami Lajos az 1990-es évek közepén adott nyilatkozataiban következetesen úgy emlékezett, hogy az Állami Egyházügyi Hivatalt hívta fel K-telefonon, és itt beszélt Hámorival, ami teljesen lehetetlen (a Hivatal elnöke ekkor már egyébként is az újpesti nemzeti bizottság fogságában volt).² Úgy látszik, a tényeket már a vizsgálat során sem sikerült tisztázni, és ta-lán ezért történt meg az, hogy a Garami-telefon említése, amely pedig fontos

¹ KÖ – NAGY 1991. I. 10. o.

² Uo.

eleme volt a kiszabadítás históriájának, teljes egészében kimaradt a vádiratból és az ítéletből egyaránt.

A fentiek alapján mégis az tűnik bizonyosnak, hogy Garami – a HM sikertelen hívása után – a Tildy-titkársággal, személy szerint Hámori Zoltánnal beszélt, aki a volt államelnök kívánságát – illetőleg a Hámori szerint ekkor ülésező kabinet döntését – tolmácsolta neki Mindszentyvel kapcsolatban. (A titkárságvezető is ezt erősítette meg a bíróság előtt tett tanúvallomásában).¹

Az események egymásutánosságát szemlélve csaknem bizonyos, hogy az ávós őrség valósággal kiprovokálta a rétsági katonaság megjelenését. „Csak katonaságnak adjuk át a fegyvert!” – idézte egyikük elszólását később Pálinkás. Van olyan vallomás is, mely szerint Mindszentyvel csak akkor közölték, hogy szabad, amikor már bizonyosan tudták, hogy a katonai weapon elindult Rétságról.

Későbbi tanúskodása során Németh Hugó az eseményt úgy állította be, mintha a falusiak Tószegi „árulása” révén szereztek volna tudomást az őrzés beszüntetéséről (Tószegi kint lakott a faluban, valószínűleg elhárító feladattal). Németh egy másik állítása szerint a kastély körül gyülekező falusiak folyamatosan azzal fenyegetőztek, hogy a rétsági ezredhez fordulnak segítségért. Nem bizonyított, hogy a kijelentés valóban elhangzott a tüntetők szájából, mindenesetre tanúvallomásában Horváth János is említést tesz róla. Az ezred akkori írnoka szerint: „... a tőlünk kimenőre távozó harcosok... Felsőpetényben feltűnőnek tartották az említett kastélynak az őrzését. Ennek alapján érdeklődtek is a községben a kastély belső életéről, amire bővebb magyarázatot nem tudtak szerezni.” Október 29-én a rétsági honvédség teherautói bizonyosan megjelentek a községben, kihozva a járási forradalmi tanács képviselőit, akik a községi választást szervezték meg.²

A Galajdát, Stíftet, Vajtait és Tóthot³ szállító katonai weapon este fél kilenc körül állt meg a felsőpetényi kocsmá előtt, ahol az egybegyűlt falusiak fogadták őket. Felvették Janecskót, aki a kastélyhoz irányította a kocsit.

¹ Vajtai Gyula – a kötet szerzőjéhez 1994. április 4-én írt levele szerint – később azt hallotta, hogy Garami telefonhívásának időpontjában a kabinet éppen ülésezett és a bíboros Budapestre szállításáról itt döntöttek.

² Periratok, 46–56., 58., 85., 98., 100., 116–145., 155–170., 214., 216–232., 233–244., 245–261., 294., 311., 346–358., 431. és 601. o. – DR. BERKI M. 1989. 126. o. – KŐ – NAGY 1991. I. 10. o. – Vidovszky András felsőpetényi lakos szíves közlése. – Dr. Magyar Pál budapesti lakos szíves közlése. – ÁBTL V–141434. 54. és 147. o. – Arch. 33. f. 1. fcs. 1956. év 9. ő. e. Rétsági járás, rendőrkapitányság.

³ A negyedik „szabadító” eredetileg Lantos Pál főhadnagy, politikai tiszt lett volna (ő hívta Tóthot is a csoportba), ám amikor indultak, ő már nem fért fel a kocsira. – Periratok, 252., 238. o.

Felsőpetény Község Forradalmi Nemzeti Bizottságának.

A Legfőbb Államügyészség Forradalmi Bizottsága a mai napon közölte velünk és a váci püspöki hivattal, hogy Mindszenty hercegprímás bíboros ur a községben tartozkodik és onnan eltávozhat.

Kérjük a helyi Forradalmi Bizottságot, hogy a bíboros hercegprímás ur Vácra való eltávozását tegye lehetővé és azt támogassa.

Kérjük továbbá az összes Forradalmi Bizottságot, hogy a hercegprímás ur hazahozatalára kiküldött gépkocsit ne tartóztassa fel és annak szabad mozgást biztosítson.

Vác, 1956, október 30.

Váci Forradalmi Nemzeti Bizottság
elnöke.

Németh 18 óra körül tájékoztatta Mindszentyt a „forradalmi tanács” döntéséről, közölve a főpappal, hogy szabad. Az érsek azonnal indulni akart Budára, de jármű hiányában nem tehetette. Így hát vacsorához látott. Ekkor érkeztek a kastélyba a rétsági tisztek.

Az ávósok nem gördítettek akadályt a bíboros elvitele elé. Láthatólag „szertettek volna megszabadulni Mindszentytől”. Németh azzal fogadta őket, hogy a bíboros „szabad, ha akarják magukkal vihetik”, és felmutatta a szabadon bocsátásról szóló, állítólag háromoldalas, gépelt jegyzőkönyvet.

Mindszenty még vacsorázott, amint Németh Hugó és a katonatisztek beléptek hozzá. (A főpap emlékirata tévesen idézi fel a rétsági katonák nevét. Az okot nem tudjuk. Nagyon valószínű, hogy a memoár készítésekor a bíboros titkárai egy olyan forrást találtak, amely a Borsod Megyei Munkástanács rádiójának október 31-én 13.37-kor elhangzott híradását ismertette. Ez ugyanis a rétsági tisztek nevét szintén „Balajda, Spitz, Vajdai, Tóth, Rahoczki” formában adja meg. Utóbbi a sofőr, Rabóczki János honvéd.)¹

¹ A hír Nagy Ernőre, a rádió egyik munkatársára hivatkozik, aki egyben a Magyar Honvéd tudósítója is volt. A Magyar Honvédban ugyanakkor Prukner Pál írása jelent meg, aki a valóságnak megfelelően, a nevek pontos leírásával ismerteti a történeteket. Az emlékirat szerint Pálincás is a kiszabadítók között volt, ami nyilvánvaló tévedés. Mindszenty eredeti kézírata sem említi a dolgot, az valószínűleg csak a titkárok közreműködésével került be a szöveg végleges változatába. – Rádióadások, 314–315. o. – *Magyar Honvéd*, 1956. október 31. 1. o. – MINDSZENTY J. 1989. 420. o.

Galajda jelentette az érseknek megbízójuk kilétét és jövetelük célját. Mindszenty némi tartózkodással fogadta őket (a szovjet páncélaútó „látogatása” után még mindig bizalmatlan és bizonytalan volt), és csak rövid gondolkodás után mondott igent. Az indulással azonban várni kellett, mert időbe telt az őrség fegyvereinek átvétele, melyeket az ávósok az emeleti lépcsőfeljáró alatt tárolt szénkupac alá rejtettek el. Közben Galajda az ávós őrnaggyal együtt körbejárta a kastélyt, ellenőrizte az ablakokat és a bejárati ajtókat, hogy zárhatóak-e. Távozásuk előtt az ávósok fegyverei közül öt géppisztolyt a falusi nemzetőrségnek adott át, az ő feladatuk lett a kastély biztosítása.

Mindszenty személyes dolgait is be kellett pakolni, ráadásul a bőröndök érkezésére is várni kellett, mert ezeket – Galajda telefonkérésére – Petrovics József százados hozta utánuk Rétságról. Dr. Tóth Jánosnak, Mindszenty titkáranak Tóth József segített a csomagolásban. Miközben csomagoltak, a bíboros állítólag édesanyjáról mesélt, és megmutatta azt a féltve őrzött fényképet, melyet az emlékirataiban is említ.

A készülődés közben tiszteletét tette a bíborosnál az evangélikus többségű község lelkésze is. Záborszky Csaba tiszteletes mellett Janecskó, három-négy falusi lakos és a postamesternő is beléphetett a kastélyba. A beszélgetés közben kiderült, hogy Mindszenty a község hangos híradójából, egy beadási versenyfelhívás elhangzás után tudta meg, hogy hol tartják őrizetben. Saját sorsára és itt-tartózkodására utalva tréfásan megjegyezte: „Felsőpetényt ezután hívhatnák akár Érsekpeténynek is.”¹

Csak este tíz óra után indult el a két gépkocsi. A bíboros távozásának hírére a felsőpetényiek százai gyülekeztek a kastély kijáratánál. A főpap megállt előttük és néhány búcsúszót váltott velük. Záborszky Csaba emlékezete így őrizte meg a felsőpetényiekhez intézett búcsúszavait: „Melyik madár nem repül ki, ha kinyitják neki a kalitka ajtaját?”²

A rétsági laktanyában

Rétságon már a járási forradalmi tanács küldöttsége és az összesereglett lakosok várták a bíborost. Kérték, hogy misézéssel tisztelje meg templomukat, de Mindszenty csak rövid beszédet intézett hozzájuk, melyben intette őket a nemzeti színek tiszteletére. Ezután mintegy tíz percre bement a rétsági parókiára, ahol az utánatóduló tömeggel beszélgetett. Szavairól dr. Lukáts tájékoztatta az MTI-t, ami alapján a másnapi lapok megfogalmazták első, rövid tudósításaikat. Ek-

¹ Záborszky Csaba szügyi lelkész szíves közlése.

² Uo.

kor idézte Lukács a híressé vált mondatot: „Fiaim! Ott fogom folytatni, ahol nyolc évvel ezelőtt abba kellett hagynom.”¹

A parókiáról vitték a laktanyába a bíborost, és bevezették a törzsfőnök, Pálinkás Antal irodájába, ahol az mindkét nevén bemutatkozott neki.² Jó negyed óráig a szobában csak Mindszenty, Tóth János plébános és az őrnagy voltak. Beszélgettek. Később Pálinkás áthívta Garamit is. Tőle a bíboros még mindig látható aggodalommal érdeklődött további sorsa felől. Garami megnyugtatta: „Én kommunista vagyok! Ha tud hinni egy kommunista szavának, kérem, higgye el, hogy holnap reggel Budapestre fogjuk szállítani Önt.” A válasz után a főpap fogadta az újonnan látására érkező rétságiakat, és megáldotta a mellette tartózkodó katonatiszteket. Csak hajnalban tért nyugovóra.³

Galajda Mindszentyéket követve, Petrovics gépkocsiján jött Rétságra; távozása előtt ígéretet tett Némethnek arra, hogy az ezredparancsnoktól utasítást kér, mi legyen velük. A laktanyába érve valóban feltette a kérdést Garaminak, aki valami olyasmit válaszolt, hogy „engedjük a fenébe [őket], vagy nem bánja, akármit csinálunk velük”. A hadnagy Vajtaival és másokkal – akik látni szerettek volna a nevezetes helyet – ment vissza Felsőpeténybe. Ott-tartózkodásuk alatt érkezett meg a váci segédpüspök és meglehetősen ingerült kísérete, akiket Rétságra irányítottak. Részben talán ennek a hatására az ávósok bizonytalannak és veszélyesnek ítélték meg helyzetüket. Galajdáék végül a bevétel mellett döntöttek, de előtte Vajtai még az őrség minden tagjának igazolást gépelt, hogy azzal majd reggel továbbindulhassanak Rétságról.

A laktanyában már ott találták az újpesti forradalmi tanács fegyvereseit, akik Mindszenty kiszabadítására jöttek és érthetően paprikás hangulatban fogadták az ávósokat. Letépték karjukról a nemzetiszínű karszalagot, és megjegyzéseket tettek rájuk. Galajdáék, a verekedés vagy a súlyosabb összetűzés megelőzésére, Némethéket gyorsan beterelték a kultúrterembe. Az újpestiek vezetői egy fotóriporterrel állítólag felvették az ávósok személyi adatait, és lefényképezték őket.

A felelősségre vonás során Pálinkással és Galajdáékkal szemben vádként fogalmazódott meg az ávós őrség tagjainak „csellel” történő beszállítása, majd későbbi fogdába zárása. Nem tudjuk bizonyosan, hogy a laktanya vezetése hogyan vélekedett az ávósok helyzetéről október 31-e hajnalán, de bizonyára színezte véleményüket Mindszenty említése arról, hogy Némethék Felsőpetényben erőszaka-

¹ Rádióadások, 312. o.

² Pálinkás (Pallavicini) Antal életútjáról külön fejezetben szólunk!

³ Garami szerint Mindszenty „ijedten, remegve kérdezte, hogy mi lesz vele”. – Pálinkás szobájában tiszták, katonák, civilek látogatták meg a prímást, aláírásokat kérve tőle, fogságáról kérdezve őt. A bíboros nagy vonalakban elmondta az elmúlt évek történetét (mint kiderült, nem tudott arról, hogy a rádió egykor lejátszotta perének összefoglalóját). Rétság község nevében Hügyecz István nemzetőrparancsnok köszöntötte őt, térden állva – katolikus rítus szerint –, kézcsókkal. – Periratok, 85., 117. és 323. o.

kot alkalmaztak vele szemben. Nem feledkezhetünk meg a rádió híradásáról sem. Valamivel éjfél előtt a Szabad Kossuth Rádió ismertette az Országos Rendőrkapitányság forradalmi tanácsának a nyilatkozatát, amely az ÁVH-sokkal kapcsolatban megjegyzi: „Biztosítjuk, hogy mindaddig, amíg a törvényes, bíróság előtti felelősségre vonásuk megtörténik, a bűnösöket őrizetben tartjuk.”¹

Az ezredparancsnok, Stift és Végeli László törzsőrmester éjfél körül indultak el Budapestre, részben hogy magukkal vigyék a forradalmi katonatanács üdvözlét és jelentését a parancsnokságnak, részben hogy tájékozódjanak Mindszenty ügyében.

Útközben, a káposztásmegyeri flottillás laktanyánál találkoztak az odavezényelt rétsági egység három harckocsijával és parancsnokukkal, Kapui László századossal. Kapui jelentette parancsnokának: az Újpesti Forradalmi Bizottság követelésére és a páncélos-parancsnokság utasítása szerint most indulnak Felsőpeténybe, kiszabadítani Mindszenty bíborost.

Mint kiderült, a Budapestre igyekvő Horváth Jánost, a kíséretében lévő ávosokkal együtt, az újpesti felkelők elfogták és kihallgatták. Horváth beszámolt felsőpetényi útjáról és közölte az érsek tartózkodási helyét. Erre az Újpesti Nemzeti Bizottság vezetői elhatározták, hogy csapataikkal kiszabadítják a fogoly főpapot, és ehhez segítséget kérnek a közeli folyamórlaktanyától, ahol a Kapui-féle zászlóalj is állomásozott. Kapui és Országh azonban csak a páncélos-parancsnokság engedélye után volt hajlandó részt venni az akcióban. (Érdekes, hogy a HM ügyeletese nem értesítette a rétságiakat!)

Garami közölte velük, hogy a bíboros már a laktanyában van. Kapui páncélosai és az újpesti felkelőket szállító teherautók – a fogva tartott Horváth Jánost magukkal víve – így Rétság felé indultak. Nógrádverőcénél találkoztak össze a váci segédpüspökkel és fegyveres kíséretével, akik viszont már a rétsági laktanyából jöttek. A váciak, a Legfőbb Ügyészségtől hírt kapva Mindszenty hollétéről, Kovács Vince püspökhelyettes vezetésével útnak indultak, először Felsőpeténybe, majd Rétságra. Mindszenty azonban – mindenféle tisztelgés ellenére – nem volt hajlandó az általa békepapnak tartott helyettessel eltávozni, ezért a küldöttség dolgavégezetlenül tért vissza.

Az újpesti különítmény – Országh és Kapui, illetve Gábor László és Lichtenstein Sándor vezetésével – hajnali fél kettő és fél három között érkezhetett a laktanyához, két pöbedával, két teherautóval és három harckocsival.²

¹ Záborszky Csaba szügyi lelkész szíves közlése. – Rádióadások, 246. o. – Periratok, 117., 193., 214., 216–232., 252., 434., 601., 613., 622., 671., 725. és 745. o.

² Reggel, kiegészülve az ezred egy SZU-76-os rohamlövegével, ezek a járművek is besoroltak a Mindszentyt szállító menetbe. – Az újpestiek szerepére a Budapestre szállításban, bővebben lásd: NAGY K. A. 1989. A cikkben Hornyák Tibor, az újpesti forradalmi tanács egykori tagja emlékezik az eseményre – mivel maga nem vett részt az akcióban

Garami távozását követően Pálinkás őrnagy vette át a parancsnoklást. Az egymást váltó küldöttségek után telefonhívás érkezett a Katonai Főügyészségről. Kapfinger százados, az ottani forradalmi katonatanács tagja felajánlotta, hogy egy Mercedes típusú gépkocsival ők is részt vesznek Mindszenty Budapestre szállításában.

Kapfinger Tibor századost október 30-án választották a Katonai Főügyészség forradalmi tanácsába. Mindeddig tisztázatlan, hogy kitől, honnan, de aznap éjjel a Legfőbb Ügyészség forradalmi tanácsának bent tartózkodó tagjai (a katonai ügyészség részéről ide Kapfinger és Kovács István voltak delegálva)¹ egy telefonhívásból értesültek arról, hogy Mindszenty őrzését az ávós őrség beszüntette és a főpap Rétságon tartózkodik. A polgári ügyészek – a váciak értesítése után – tudatták a hírt a katonai ügyészséggel, ahol az a vélemény alakult ki, hogy gépkocsival ki kell menni a bíborosért, és Budapestre kell szállítani. A főügyészség vezetője, Kispál ezredes azonnal intézkedett megfelelő jármű beszerzéséről (az útra ugyanis annyi vállalkozó volt, hogy a főügyészség egyetlen gépkocsija kevésnek bizonyult).

Indulás előtt azonban némi vita támadt az ügyészek között, így Kapfinger felhívta Rétságot, és beszélt Pálinkással (valószínűleg ő értesítette a váci püspöki hivatalt és a város polgármesterét is). Kiderült: semmi szükség a közreműködésükre. Néhányan, ennek ellenére, Kovács Imre vezérkari őrnagytól gépkocsit szerezve, útnak indultak. Azonban Dunakeszinél nem jutottak tovább, mert az utat lezáró forradalmárok ávósoknak nézték és pár órára őrizetbe vették őket.²

–, kisebb pontatlanságokkal: pl. a Horváthot kísérő páncélcocsit ÁVH-snak véli, Pálinkás a HM-et hívta fel, „mert Mindszenty velünk, újpestiekkel akart jönni. ... Pálinkás megkérte az újpesti egység parancsnokát, hogy hadd jöhessen velünk Budapestre” stb. Ugyancsak Hornyák jelentette meg a „Tankokkal Mindszentyért” című füzetet, melyben közli a Kósa Pál és társainak ügyében hozott ítélet azon részletét, mely a Budapestre szállítás körülményeivel foglalkozik. Az ítélet vonatkozó részét – forrásmegjelölés nélkül – közli még: KŐ – NAGY 1991. III. – A feldolgozások közül csupán Bill Lomax könyvét említjük (*Magyarország 1956*. Aura Kiadó, 1989. 157–158. o.). A Lomax könyvéhez lábjegyzeteket fűző Krassó György szerint Mindszentyt „munkások szabadították ki”. Nem ismerjük Krassó forrását, de leírásában több pontatlanság van: pl. szerinte az újpestiek a Budapest felé igyekvő páncélaútót is feltartóztatták. Érdekes azonban a következő mondat: „Közben azonban a Honvédelmi Minisztériumból – az újpestiektől megtudott adatokat felhasználva – telefonon utasították Pálinkás Antal őrnagyot, a rétsági páncélos egység parancsnokát arra, hogy menjen a közeli Felsőpeténybe, és vigye magával Mindszentyt Rétságára.” – Periratok, 52., 85., 98., 116–145., 216–232., 238., 323., 340–344., 366., 434., 601. és 681. o.

¹ A Legfőbb Ügyészség forradalmi tanácsára lásd: Zinner Tibor: *A kádári megtorlás rendszere*. Budapest, Hamvas Intézet, 2001. 176–178. o.

² HL HM Titkárság 0554/1958. sz. 3. sz. melléklet.

Kapfinger telefonja után Pálinkás valamilyen utasítás reményében hívni próbálta a HM-et, de ott állítólag nem jelentkeztek. Ekkor – a rádióban hallott telefonszámon – Nagy Imrét szerette volna elérni, de a Nagy-titkárságon sem vették fel a kagylót. Végül a Tildy-titkársághoz kapcsolták, ahol Keresztes János „testőrparancsnok” és/vagy dr. Hámori Zoltán, Tildy titkárságának vezetője jelentkezett. Pálinkás azt az utasítást kapta, hogy reggel személyesen kísérelje fel a főpapot budai rezidenciájába, és utána Tildynél tegyen jelentést.

Máig tisztázatlan, hogy végül is ki rendelte el Pálinkás számára Mindszenty Budapestre vitelét. Az őrnagy és a telefon-ügyeletes Deli József határozottan emlékeztek arra, hogy a telefonba Keresztes őrnagy néven mutatkoztak be. Keresztes azonban a tárgyalás során mindvégig tagadta, hogy 30-án éjjel bárkivel is beszélt volna.

A Tildy-titkárságon ekkoriban három telefon működött. Ezek mellett általában dr. Hámori Zoltán, a titkárság vezetője, Szűcs Sándor és Tildy László teljesítettek szolgálatot. Azonban nem lehet tudni, hogy éjjel adtak-e ügyeletet, vagy csak álmából ébredve jött valaki a készülékhez. A telefonra valamikor éjfél után kerülhetett sor.

Hámori kihallgatása és a tárgyalás során is azt vallotta, hogy harmincadikán „vidékről telefonon hívott bennünket egy Pálinkás nevű őrnagy, aki azonos Pallavicini [sic!] őrgrof leszármazottjával, és közölte, hogy Mindszentyt kiszabadították, és kérdezik, mi történjen vele. Én beszéltem vele telefonon. Mondtam neki, hogy várjon, lementem Tildyhez, akinek ezt jelentettem. Tildy válasza az volt, hogy hozzák fel Mindszentyt Budapestre, és helyezték el a várban lévő rezidencián. Ezt én közöltem Pálinkással.” Ugyanakkor Hámori is megemlíti, hogy a beszélgetés alatt Keresztes is jelen volt, és esetleg beszélhetett Rétsággal. A titkár szavait támasztja alá Tildy vallomása is: „Valaki jelentkezett, aki Mindszentyt Budapestre hozta. Előzőleg már tudtam, hogy Mindszentyt Budapestre hozzák. ... Telefon-értesítés jött éjszaka. Kabinetülésen megbeszéltük a Mindszenty-ügyet: legjobb, ha Budapestre hozzák. Azt tudtuk, hogy kiszabadították már, de nem tudják, hová hozzák. Hámori jelentette a telefont...”¹

A parancs vétele után Pálinkás intézkedett a főpap és a laktanya fegyveres biztosításáról, majd megbízta Márton János törzsőrmestert és Deák János hadnagyot a kísérelőcsapat összeállításával. A csoport részben önként jelentkezőkből állott (ezek nagy része budapesti volt), részben pedig azokból, akik épp nélkülözhetőek voltak.

¹ Uo. – Periratok, 52., 57., 116–145., 155–170., 216–232., 518., 584. o. – Nagy Imre-per, 16. d. 19. k. 139. o. Hámori Zoltán és Tildy Zoltán 1957. július 11-i szembesítési jegyzőkönyve.

Tóth titkár tolmácsolta az őrnagynak Mindszenty azon kérését, hogy lehetőleg azok kísérjék őt Budapestre, akik a „kiszabadításában” is részt vettek.

A bíboros útja

Másnap reggel hat órára állt össze a menetoszlop, mely egy rohamlövegéből, egy T-34-es harckocsiból, két katonai tehergépkocsiból, 2 podedából (az elsőben az újpesti csoport vezetői, a másodikban Mindszenty, Tóth plébános és Pálinkás ültek), az újpestiek tehergépkocsijaiból és utóvédként még két harckocsiból állt. A menethez csatlakozott a járási forradalmi tanács küldöttségének gépkocsija is. Útközben a hátsó két harckocsi lerobbant, és így azok – miként állítólag Sztrániai gépkocsija sem – nem jutottak el az Úri utcába.

Nem tudjuk, miért, de éjjel, a Honvédelmi Minisztérium negyedik emeleti ebédlőjében, Garami nem tett jelentést Váradinak Mindszenty beszállításáról. Sőt, a forradalmi katonatanács határozatát sem ismertette, hanem gyakorlatilag dolgvégezetlenül, a gyűlést otthagyva, a Petőfi Akadémiára ment Kelédi Béla őrnagyért, akit Rétsággra vittek. (Kelédit az ezredtől vezényelték az iskolára. Október 23-án részt vett a Rádió védelmében, majd ezután egészen harmincadikáig az akadémián tartózkodott.)

A Rétsággra visszaérkező parancsnok meglepődve látta a fejleményeket, és kifogásolta a kíséret „eltúlzott” méreteit. Pálinkás az újpestiekre és a kapott parancsra hivatkozott.¹

A menet híre gyorsan terjedt (a rétsági forradalmi tanács vezetői telefonon értesítették az útba eső településeket). A közeli Szendehelyen már harangszóval várták a bíborost. Vácon és Újpesten rövid időre meg kellett állni, mert a hatalmas tömegtől nem lehetett továbbmenni. Körülbelül délelőtt 9 óra felé – az összegyűltek ovációja mellett – érkezett meg a menet az Úri utcába, ahol az érseki palota volt.

A megérkezés után Pálinkás harmadmagával a Parlamentbe ment jelentést tenni. Az őrnagyot és az öt kísérő Molnár Bertalan és Deák János hadnagyokat Keresztes vezette föl Tildy előszobájába. Mivel az államminiszter ekkor Maléterrel és Kovács vezérőrnaggyal tárgyalt – talán Bognár és Erdei miniszterek társaságában –, majd egy órát kellett várakozniuk. Közben Tildy feleségével beszélgettek. Amikor a volt államelnök végre kijött, Hámori bemutatta neki a három tisztet. Pálinkás rövid jelentést tett Mindszenty felhozataláról és a primási palotában való elhelyezéséről. Tildy – szintén röviden – köszönetet mondott, és azt az üzenetet küldte a bíborosnak, hogy a kormány hamarosan kapcsolatba lép vele.

¹ Periratok, 85., 415. és 760. o.

Mindszenty bíboros és rétsági katonatisztek 1956. október 30-án Budapesten az Úri utcai prímási palotában (balról jobbra: Pálinkás Antal őrnagy, Deák János hadnagy, Galajda Béla hadnagy, Mindszenty József, Vajtai Gyula főhadnagy)

A jelenetről az ott jelen lévő Kocsis Tamás számolt be a Magyar Szabadság november 1-jei számában. Későbbi vallomása szerint interjút is készített a három katonával. Az általa leírtak azonban nem egyeznek a valósággal, mert arról szólnak, hogy az érseket a forradalmi katonatanács döntésére, még hozzá rövid tűzharcban szabadították ki a rétságiak. Valószínűtlen, hogy Pálinkás vagy a hadnagyok így nyilatkoztak volna, mindenesetre az írás bekerült a Pálinkás-per anyagai közé, sőt az ítéletben is van rá utalás (természetesen mint az ávósok elleni gyűlölet felkeltésére alkalmas izgatási cselekményre). Deák János szóbeli közlése szerint (a tény egyetlen más forrásban sem szerepel) a három tiszt találkozott Maléterrel is, akit Pálinkás még a Ludovikáról ismert. Állítólag a baráti beszélgetésen Maléter kicserélte a három tiszt tányérsapkáját Bocskai-sapkára. A történet hihető, hiszen az őrnagynak katonai vonalon is tájékozódnia kellett. Valószínűleg ekkor dőlt el, hogy a kíséret Budapesten marad. Pálinkás minden bizonnyal a Parlamentben kapott parancsot az Úri utcai őrség megszervezésére, amelyet eredetileg csak addig vettek volna igénybe, amíg az épület biztosítását az őrzészlóalj át nem veszi.

Amíg a három tiszt a Parlamentben volt, Mátravölgyi József százados, akit az őrnagy a parancsnoksággal bízott meg, ideiglenesen megszervezte az őrséget, amit aztán egyeztetett a visszaérkező parancsnokkal. A félig romos épület

Mindszenty József és Pálincás Antal Budapesten

biztosítása koránt sem volt egyszerű feladat, mivel Mindszenty állítólag a háború után szándékosan nem hozatta rendbe. Pálincásnak a bejáraton kívül a ház külső részére és a romos oldalra is őrséget kellett rendelnie. Ezenkívül az érseket kísérő harckocsi és a rohamlöveg az utca egy-egy oldalát zárta le. Az őrség az épület földszintjén volt elhelyezve, az ellátást Rétságáról kapták, míg az étkezést a közeli bányászalagulat étkezdéjében oldották meg. Egyebekben az ellátásukról a rétsági alakulatnak kellett volna gondoskodnia.

Visszatérve, miután Tildy üzenetét átadta, az őrnagy rendelkezett Mindszenty további védelméről. Erre a célra Pesten maradt a rétsági alakulat tisztjei közül Galajda Béla hadnagy, Vajtai Gyula,

Tóth József, Rezső István és Schmidt Ferenc főhadnagy, Mátravölgyi József és Csanádi János százados, valamint körülbelül húsz tiszthelyettes.

Galajda, Vajtai és Tóth, Mindszenty személyes testőreként, a főpap mellett maradtak egészen november 4-e hajnaláig, amikor is a bíborost átadták azoknak, akik az amerikai nagykövetségre kísérték. Feladatuk volt a Mindszentyt meglátogató számos magánszemély és küldöttség ellenőrzése, a fogadások rendjének biztosítása. Több esetben a külföldi újságírók rendelkezésére kellett állniuk, akik interjúkat is készítettek velük.¹

¹ Periratok, 46–56., 116–145., 203., 216–232., 415., 425., 430., 661., 664., 668. és 689. o.

Budapesten

Amikor Mindszenty megjelent Budapesten, Nagyék kényszerhelyzetbe kerültek. Tildy már a felhozatalról jelentést tevő Pálincás őrnaggyal üzent a főpaphoz, hogy a kormány kapcsolatba fog lépni vele. Nagy Imre pedig ismét beszélt Kádárral, a kommunista párt főtitkárával, akinek az volt a véleménye, hogy Mindszenty előtérbe helyeződését aligha tudják megakadályozni, de „meg kell próbálni – idézi Kádár szavait a miniszterelnök –, meg kell kísérelni valami korrekt álláspontra bírni”.

Tildy szerint a november 1-jei kabinetülés foglalkozott az üggyel. Az a határozat született, hogy Mindszentyt meg kell szólaltatni a rádióban, „azonban előzőleg beszélni kell vele olyan értelemben, hogy beszédében hívja fel az ország népét a békére, rendre és a munka felvételére”.¹

A kabinetdöntés értelmében került sor Tildy és Maléter látogatására az Úri utcában, amit a főpap – fanyar humorral – emlékirataiban is említ. Állítólag az eredeti döntés értelmében Tildy és Dobi mentek volna a főpaphoz. Azonban az indulás előtt – talán a találkozó előzetes egyeztetésekor – megváltozott a küldöttség összetétele. Államelnöki ténykedése miatt Tildy sem volt ideális figura a Mindszentyvel való kapcsolatteremtésre, ám az Elnöki Tanács elnöke végképp alkalmatlan lett volna bármilyen megegyezés kieszközlésére. Nagy Imre – vallomása szerint – nem tudott a küldöttségben beállott személyi változásról. Hogy a későbbi honvédelmi miniszter kísérte el Tildyt, abban bizonyára szerepet játszott kettejük közeli, meghitt kapcsolata: a kiscsúza politikus államelnöksége alatt Maléter volt a testőrparancsnoka.

A látogatás kétségkívül megnyugtatta Tildyt, beszámolója pedig a kabinet többi tagját is. Nagy szerint az államminiszter azzal a megjegyzéssel festette le a főpap viselkedését, hogy „úgy látszik, a börtön használt neki”.² Ezt az optimizmust őrizte meg Fischer József visszaemlékezése a november 2-i kabinetülésre: „Tildy ismertette Mindszenty-nél tett látogatását. Mindszenty magatartása teljesen megváltozott, mondta. Amikor annak idején köztársasági elnöki minőségben látogatta meg Esztergomban, rendkívül hidegen fogadta, egy szék mögött állva, a szék támláján tartva kezét, elvágva a kézfogás lehetőségét. Most szívélyesen elébe jött, hellyel kínálta, maga sietett az íróasztalhoz cigarettáért. Politikai nézetei igazodtak a realitásokhoz, a holnapi rádiónyilatkozatban nyuga-

¹ Periratok, 216–232. o. – Nagy Imre-per, 24. d. 1. k., 47. o. – Uo., 16. d. 19. k., 124. o.

² Tildy kérésére – aki akkor a rádió adásait felügyelte – a primási palotába érkezett Molnár Aurél, a rádió riportere, aki felvette azt a sokszor idézett és le is filmezett rövid nyilatkozatot Mindszentytől, amit a Kossuth rádió a 20 órakor kezdődő „Reggeltől-estig” című hírműsorában közvetített. – Emlékiratok, 435–436. o. – Franka Tibor: *Behívottak*. H. és é. n. 114–116. o. – Rádióadások, 298–299. o. – Nagy Imre-per, 6. d. 20. k., 34. o. – Uo. 16. d. 19. k. 65. o. – Uo. 24. d. 1. k. 63. o.

lomra fogja inteni a lakosságot, és hangoztatni kívánja a szükséges jó viszony fenntartását a Szovjetunióval. Tildy mindenképp igyekezett meggyőzni bennünket Mindszenty várható nyilatkozatával kapcsolatban. Nem mondhatom, hogy ez a törekvés teljes sikerrel járt.”¹

Az aggodalom Nagy Imrében is megmaradhatott, mert még november 3-án is örömmel ugrott föl, amikor a kabinet előtt megjelenő Kovács Béla bejelentette, Mindszenty üzent neki, hogy látogassa meg: „Azonnal menj, mert ha te beszélsz vele, az csak hasznos lehet!” – biztatta őt állítólag a miniszterelnök.²

Valószínűleg Tildy Zoltán áll a közismert rehabilitációs okmány háttérében is. Erdei említi, hogy „november 2[-án] kora reggel hívatott engem [ti. Tildy – a szerző], hogy fogalmazzak meg egy kiszabadításra vonatkozó közleményt, miután ebben a kérdésben Nagy Imrével már megegyezt”.

Nem tudjuk, hogy Tildy valóban egyeztetett-e Naggyal, mindenesetre Erdei, egy másik vallomása szerint, az elkészített nyilatkozatot átvitte a miniszterelnöknek, aki azt jóváhagyta. Az már valószínűleg a sajtóközléssel volt összefüggésben, hogy a határozattervezetet – két változatban, melyek közül az egyik az Erdei által fogalmazott és a kabinetülésen később elfogadott volt, míg a másik szerint csupán Mindszenty hátralévő büntetését engedték volna el – Losonczy titkárnője juttatta el a kabinethez.³

A legnagyobb aggodalmat az ominózus rádióbeszéd keltette a kabinet tagjaiban. Tildy igyekezett áttételesen is hatni a bíborosra. Telefonon Budapestre hívta Hamvas Endre szegedi püspököt és többször is tárgyalt vele, akárcsak a bazilika plébánosával, akit arra kért, hogy beszéljen a főpappal.

Nagy Imre állítólag Tildynek és Losonczynak is határozott utasítást adott arra, hogy Mindszenty beszédét először vegyék magnószalagra – az utasítás tényét Tildy később tagadta. Széll Jenőt pedig arra kérte, hogy ha a beszéd nem *olyan*, akkor vigye be hozzá. A rádió egyik munkatársa az Uri utcában kérte is a bíborost, hogy a felvétel miatt még az adás előtt jöjjön be a stúdióba. A főpap határozottan elutasította a lehetőséget. Az érsek ragaszkodott az élőbeszédhez. Végül valószínűleg Tildy egyetértésével Losonczy engedélyezte a főpap közvetlen megszólalását.

A volt államelnök még a beszéd elhangzása előtt is tárgyalt a rétsági testőrök és titkára, Turcsányi Egon kíséretében a Parlamentbe érkező főpappal, sőt – Ke-

¹ Tóbiás Áron: *In memoriam Nagy Imre*. Emlékezés egy miniszterelnökre. Szabad Tér Kiadó, 1989. 258–259. o.

² Tildy – ha a kihallgatási jegyzőkönyv a valóságot rögzíti – valószínűleg rosszul értelmezte Mindszenty gesztusait, mert Kovács így idézi egyik megnyilatkozását: „... majd meglátom, hogy milyen kisleány lett Mindszentyből.” – Nagy Imre-per, 17. d. 20. k., 48. o.

³ Nagy Imre-per, 17. d. 20. k., 57. o. – Uo. 12. d. 3. k., 78. és 330. o. – A rehabilitációs okmány szövegét közli: Ellenforradalmi erők III., 58. o. – Az irat létrejöttére lásd még: Vezetés nélkül, 158. o.

resztessel együtt – a rádiószobában a bíboros mellett ülve hallgatta végig a beszédet. A főpap, emlékirataiban, így emlékezett vissza a jelenetre: „Könnyezett. Beszédem végén Nagy Imre és miniszterei nevében köszönetet mondott a ’nagy segítségért’, amit szózatommal a nemzeti kormánynak nyújtottam.”¹

November 2-án Mindszenty sajtófogadást adott, ahol főként külföldi újságírók voltak jelen. A fogadás szünetében behívatta magához Tóth József főhadnagyot, és közölte vele, hogy az ÁEH-ba kell kísérniük titkárát, Turcsányi Egont (mellette Tóth János is ellátott bizonyos adminisztrációs teendőket, de kettejük közül Turcsányi élvezte a bíboros feltétlen bizalmát).² Tóth főhadnagy közölte az érsekkel, hogy ők nincsenek feljogosítva ilyesmire. Nem sokkal később Tóth János jelent meg a testőröknél, és átadta Mindszenty írásos utasítását, melyben névre szólóan adott parancsot a végrehajtásra. Galajdáék azonban ennek sem engedtek, így végül Turcsányival együtt bementek a Honvédelmi Minisztériumba, ahol Váradi és Kána vezérőrnagyok engedélyezték számukra az utat. Másnap el is mentek a Pasaréti útra, ahol az ÁEH épülete akkoriban állt.

Az ÁEH „kirablása” később fontos vádponttá lépett elő a testőrök elleni eljárás során. A Pasarétről elhozott iratok egy részét Mindszenty később magával vitte az amerikai nagykövetségre, más része pedig Szántó Konrád ferences szerzeteshez került, aki 1992-ben az Esti Hírlapban közölt belőlük néhányat.³

Kevésbé publikált Mindszenty amerikai követségre kerülésének története. (Az ügyben olyan fantasztikus „szöktetési” történetek is felbukkantak már, mint amelyet Havassy Gyula közöl úttörő „dokumentum-gyűjteményében”).⁴

November negyedike hajnalán a Nagy-titkárságról átszóltak Kereszteséknek, hogy keltsék fel az alvó Tildyt, „mert az oroszok támadnak”. Nincs biztos

¹ Mindszenty később megjegyzi, hogy Tildy tüntetően szívélyes volt vele, a fényképek megjelenésekor melléje ült a kanapéra, hogy közös fotón szerepeljenek, ami csak azért járt félsikerrel, mert a helyzetet látva Turcsányi is gyorsan odaült a bíboros másik oldalára. – A Tildy által leírt idilli képnek ellentmond a Pálinkás-per hetedrendű vádlottjának, Keresztes Jánosnak a vallomása, amely szerint a beszéd elhangzása után „Tildy odafordult Mindszentyhez és kérdőre vonta, hogy miféle bukott rendszerről beszélt, itt nincs semmiféle bukott rendszer”. A mondat elhangzását valószínűtlennek tartjuk, ugyanakkor maga Tildy is megerősíti, hogy hangtónusa és a bukott rendszer örököseire vonatkozó utalás miatt nem tetszett neki a főpapi szózat. Minderre lásd: Nagy Imre-per, 6. d. 20. k., 25. és 38. o. – Uo. 24. d. 1. k., 63. o. – Uo. 16. d. 19. k., 42. o. – MINDSZENTY J. 1989. 436. o. – Periratok, 148. o.

² A történetre lásd: SZÁNTÓ K. é. n. 68–70. l. – Szenes Imre: *Az utolsó napjuk*. Kossuth Könyvkiadó, 1957. 106–107. o.

³ Szántó Konrád: Az Egyháziügyi Hivatal titkai. Esti Hírlap, 1992. október 17. Melléklet III. 1. o.

⁴ Havassy Gyula: *A magyar katolikusok szenvedései 1944–1989*. A szerző kiadása, h. és é. n. 99. o.

adatunk arra, hogy pontosan miért, de a Tildy-titkárságról hamarosan telefonáltak az Úri utcába, hogy Mindszenty azonnal jöjjön be a Parlamentbe. (Talán úgy vélték, hogy szükség lehet – akár csak egy felhívás erejéig is – befolyására.) Tóth János titkár azonnal ébresztette a bíborost és szólt az őrségnek is. Galajda átment a közeli bányászalakulathoz kocsit kérni. Mire visszaért, Mindszentyt már a pincében találta, a testőrök oda vitték le az ágyúzást hallva. A bíboros húzódozott a Parlamentbe meneteltől. „Ha elfognak, fogjanak el az otthonomban” – mondta. Talán azért, mert – akárcsak Felsőpetényben – nem tudta, hogy pontosan kik és mit akarnak tőle, és a hadi helyzetről sem voltak információi.

Tildy titkárai azonban ismételten sürgették a bemenetelt, majd végül maga Tildy telefonált. Mikor ezt a pincébe lejövő Galajda jelentette, Mindszenty úgy döntött, hogy mégis bemegy.

A Parlamentben már kaotikus állapotok fogadták a bíborost, akit a testőrökön kívül Bartus Ferenc őrmester és Márton János törzsőrmester kísért be az épületbe. A többiek az I. kapu előtt váraakoztak, mígnem az erősödő lövöldözés elől ők is az Országházban kértek menedéket. Az emeletre érve Tildy fogadta a főpapot, akivel néhány perces tárgyalás után az alagsorba vonultak (Nagy Imre utasítása volt, hogy az esetleges lövöldözés miatt mindenki menjen oda). Lent B. Szabó István és a rövid időre oda benéző Vas Zoltán jelenlétében folytatták a beszélgetést. A lehetetlen helyzetet látva a bíboros hamarosan úgy döntött,

hogy titkárával együtt visszamennek az érseki palotába (Turcsányit, aki otthon tartózkodott, szintén behozták a Parlamentbe.) Hámori Zoltán – Tildy titkárságvezetője – szerzett is egy autót, és Mindszenty a testőrökkel együtt ki is ment a Parlament I. kapuja elé. Azonban a lövöldözés miatt a sofőr nem vállalta az utat, és már gyalog sem lehetett elindulni. A tétován álló csoporthoz ekkor lépett oda Nagy Kálmán alezredes, és jelentette a bíborosnak, hogy a szovjetek épp most szállják meg a HM épületét. A szovjet harckocsik ekkor kezdték meg a Parlament körülzárását is. A csoport visszament az emeletre. Ekkor már a teljes őrség Tildy előszobájában ült, a Duna felőli oldalra, ahol védve voltak az esetleges belövésektől. A bíboros és Turcsányi beültek az egyik ablakmélyedésbe. Imádkoztak.

Az Úri utcai prímási palotát biztosító rétsági tank

Mindszenty „igen zavart volt az események miatt” – emlékezett vissza később az érseki titkár a főpap zaklatott lelkiállapotára.¹

Nagy Kálmán alezredes, a ZMKA hadtörténelmi tanszékének tanára, reggel az ágyúzásra ébredt. Úgy döntött, hogy megpróbál bemenni a munkahelyére. Amikor a HM Markó utcai bejáratához ért, az épületet épp akkor szállták meg az oroszok. Ekkor úgy döntött, hogy hazafelé indul. Útközben csatlakozott hozzá Ács Tihamér őrnagy. Ács csak november 2-án érkezett vissza szabadságáról a Szovjetunióból, másnap jelentkezett a ZMKA általános harcászati tanszékén, ahová hazatérte után beosztást nyert. November 4-én reggel a munkahelyére sietett, azonban ő is kénytelen volt visszafordulni. Ekkor csatlakozott Nagy Kálmánhoz.

Amikor a két katonatiszt a Parlament déli oldalához ért, meglátták az I-es kapu mellett álldogáló Mindszentyt és az őt körülvevő fegyvereseket, civileket. Nagy ekkor jelentette a HM-nél tapasztaltakat a főpapnak. A két katonatiszt ezt

¹ A Parlamentben történetekre és Mindszenty követségi fogadására lásd: Vas Zoltán: *Betiltott könyvem*. Budapest, Szabad Tér Kiadó, 1990. 289–290. o. – Huszár Tibor: *Bibó István*. Beszélgetések, politikai-életrajzi dokumentumok. Magyar Krónika. Budapest, Kolonel, 1989. 147. o. – Emlékiratok, 442–443. o. – HL BKB B. II. 014/1959. Turcsányi Egon 1958. november 5-i tjkv. – Titkos jelentések, 135. o. – Csalog Zsolt: *DOKU 56*. Őt portré a forradalomról. Budapest, Unió Kiadó, 1990. 74–77. o. – *Ez történt*. Cikksorozat az 1956-os ellenforradalomról. Budapest, Népszabadság – Kossuth, 1981. 56. o. – Periratok, 193., 203., 214., 216–232., 323., 430., 434., 538., 584., 601., 613., 622., 673. és 681. o.

követően továbbhaladt, a budai oldal felé irányítva léptüket. Menet közben felháborodottan tárgyalták az eseményeket. „A Kossuth híd közepe táján jártunk, amikor én javaslatot tettem Ács Tihamérnek, hogy menjünk vissza a Parlamentbe, keressük meg Mindszenty Józsefet, javasoljuk neki, hogy menjen az Amerikai Követségre, nehogy elfogják, őszintén megmondom, féltettem őt, hogy megint fogságba esik” – emlékezett később Nagy. A két katonatiszt vissza is tért és bement a Parlamentbe, ahol – mivel Ács kissé lemaradt – Nagy Kálmán többeket megkérdeztve megtalálta az ablakmélyedésben imádkozó főpapot. Ismét őt idézzük: „Odamentem Mindszenty Józsefhez, közöltem vele, hogy szovjet csapatok jönnek a Parlamentbe is, és javasoltam neki, hogy jobb lenne, ha a Parlamentből elmenne a közelben lévő Amerikai Követségre, én segítségemet is felajánlottam neki. Mindszenty József és a vele lévő papi személy rövid megbeszélést tartott, majd utána közölték velem, hogy javaslatomat elfogadják.”

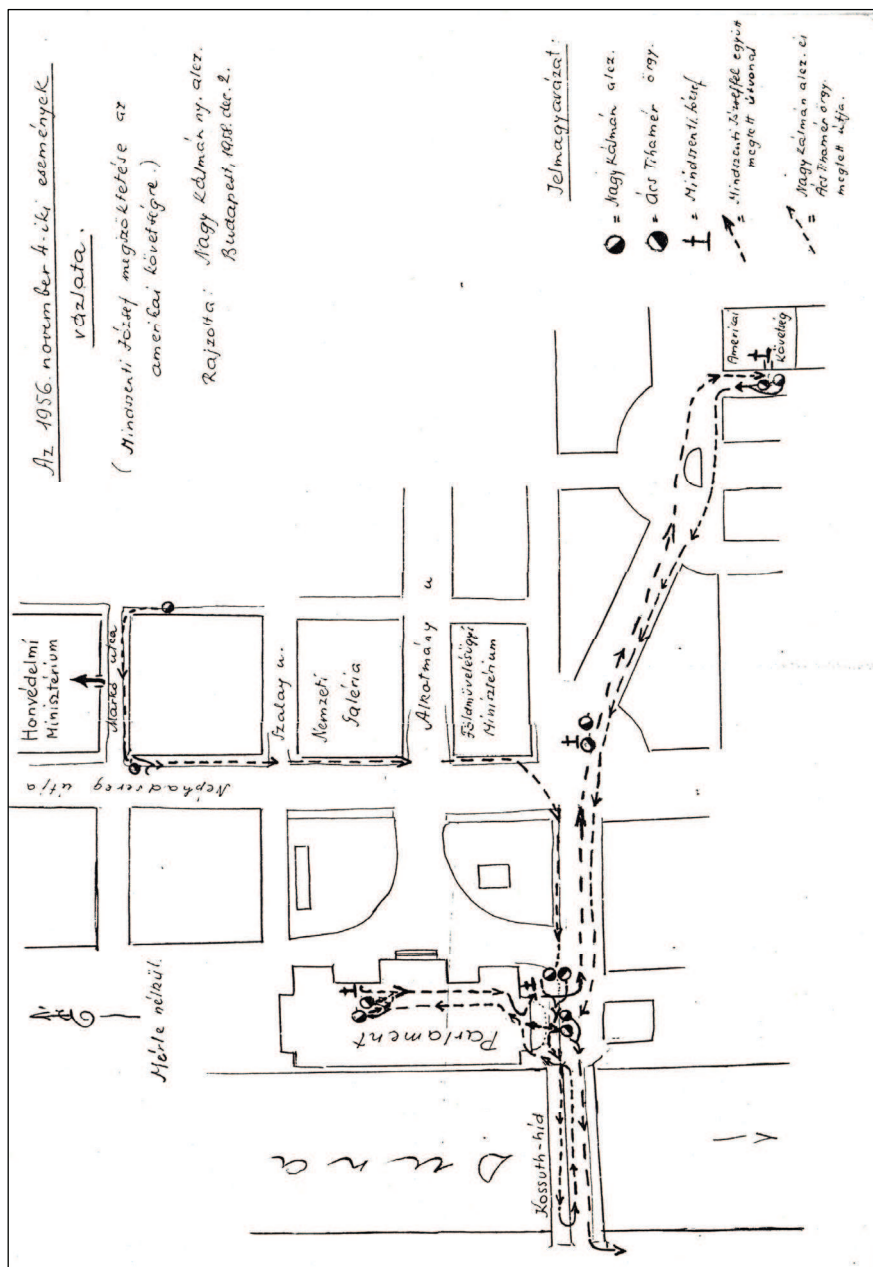
Ezután a bíboros, Nagy Kálmán, a hozzájuk csatlakozó Ács Tihamér, Turcsányi Egon és két polgári ruhás személy elhagyták a Parlamentet és a követség felé vették az irányt. Útközben egy ponton bizonytalanul megálltak és egy arra sitető rendőrtisztől kérdezték meg, hogy pontosan merre van a nagykövetség. Az ezredes útbaigazította őket. Kopácsi Sándornak hívták.¹

A nagykövetség kapujához érve Turcsányi csengetett, és közölte a kijövő hivatalnokkal: Magyarország érseke kér bebocsátást.

A fentiek ellenére sem tisztázott, miként dőlt el, hogy Magyarország primása az amerikai nagykövetségen kér menedéket. Bibó említi, hogy amikor november 4-én hajnalban visszatért az amerikai követségről (az ismert petíciót adta át), a Parlament kapujában („a kapu benyílójában, egy zárt helyen”) ott találta Mindszentyt és Turcsányit. A találkozásról a bíboros is említést tesz emlékirataiban. A jelenet nyilván akkor játszódott le, amikor a főpap megpróbált visszatérni az Úri utcai rezidenciába. Bibó pár szót váltott a primással, és közölte vele, hogy honnan jön. Könnyen lehetséges, hogy – miként azt Bibó is feltételezi – valóban ez a momentum tudatosította a főpapban, hogy milyen közel van a lehetséges menedékhez. Ezt erősíti Turcsányi Egon, aki 1958-ban, Nagy Kálmánék ügyében, egyenesen azt állította, hogy: „a Parlament kapujánál már szó volt arról, hogy Mindszentynek az amerikai követségre kell menni...”

Nincs pontos leírásunk arról sem, hogy miként született meg a döntés, hogy az Egyesült Államok menedékjogban részesíti a főpapot és titkárát. Mindszenty, emlékirataiban, azt állítja, hogy november 3-án valaki Budapestről már kért számára menedéket az amerikai kormánytól: „... ha Nagy Imre tette, nemes lelkületét mutatja” – fűzi hozzá. A Titkos jelentésekből tudjuk, hogy Tildy titkárai, november 4-én hajnalban telefonon tájékoztatták a kialakult helyzetről a követséget.

¹ Kopácsi Sándor: *Életfogytiglan*. Budapest, Bibliotéka, 1989. 182. o.

Nagy Kálmán rajza Mindszenty József átkíséréséről az amerikai követségre.
Készült Budapesten, 1958. december 2-án

Akár ekkor is szóba kerülhetett a menedék kérdése. Vagy akár Bibó István is átszólhatott telefonon, látva a távozó főpapot.¹ Az mindenestre tény, hogy a State Department kétsoros befogadási nyilatkozata pár perccel megelőzte a bíboros érkezését. Hogy ki mozgatta az ügyet, nem tudjuk. Katona Géza, a nagykövetség akkori alkalmazottja a Külügyminisztérium egy „nem túlságosan magas beosztásban” lévő, hívő katolikus munkatársára gyanakszik. A nagykövetségen Mindszenty érkeztekor számos amerikai lap, rádió és televízió tudósítója tartózkodott, akik az érsek beléptét a követség ajtaján már filmezték.

A testőrök kézfogással búcsúztak a bíborostól. A Parlament ekkor már egy felbolydult méhkashoz hasonlított. Tildy apatikusan vette tudomásul: miniszterelnöke egy szó nélkül eltávozott és a szovjet tankok reggelre körülvették az épületet. Hamarosan ő is távozott. Elmenetele előtt állítólag még kezét fogott Mátravölgyivel, a rétsági őrség parancsnokával, és a következő szavakkal búcsúzott: „... láthatják, hogy magam maradtam, és így nem érek semmit egyedül, hát így én is elmegyek.” Alig valamivel később Derestey Sándor alezredes, kezében fehér zászlóval, kiment a Parlament elé. Nemsokára visszatért a megadás feltételeivel és Grebenyik szovjet vezérőrnaggyal, aki elrendelte, hogy a Parlamentben tartózkodó összes fegyveres vonuljon le a térre. Grebenyik és Derestey az egyik előszobában rátalált Rónai Sándorra, Dobira, Kristóf Istvánra, Czottnerre, Csergő Jánosra, Nagy Józsefnére, Pongrácz Kálmánra és Zsofinyecre, akik „nagy ovációval fogadták a szovjeteket”.

Közben a téren sorakoztatták a tiszteket és a legénységi állományt, majd letették velük a fegyvert. Galajda egy csoport tisztelgességgel még aznap elindult Rétságra, míg Vajtaiék, Felsőpetény érintésével, csak 8-án érkeztek vissza állomáshelyükre.

Nagy Kálmán és Ács Tihamér a forradalom után belépett a karhatalomba. Nagyot hamarosan eltávolították onnan, mert nem volt képes megfelelő keménységet mutatni az *ellenforradalommal* szemben. Ács azonban a XIII. kerületi szovjet parancsnokság tolmácsává avanszált. Az ellene is megindított vizsgálat – egyébként

¹ Vajtai Gyula – a könyv szerzőjéhez írt, 1994. április 4-én kelt levelében – azt állítja, hogy a Parlament emeleti folyosójának egyik ablaknyílásában tartózkodó bíborost „két polgári ruhás személy kereste fel és kérte arra, hogy menjen át az Amerikai Követségre. Ekkor a Parlament épülete már teljesen körül volt véve a szovjet harckocsikkal. A téren egy gombostűt is nehéz lett volna elejteni úgy, hogy az ne páncélosra essen. A parlament körüli járda azonban szabad volt, sőt mint a két civil mondta, a polgári személyek közül sokan elhagyják az épületet... Én nem ismertem a két civilt, de az egyiknek jellegzetes arcéle volt, és évekkel később tudtam meg a nevét egy újságkép révén. Úgy hívták: Bibó István. A bíboros úr – miután biztosították arról, hogy 'civiliek' elhagyhatják az épületet – télikabátja alatt felgyűrte reverendáját, és a két személy kíséretében – tőlünk elbúcsúzva – elhagyta az épületet.”

enyhe – ítéletébe sohasem tudott belenyugodni: újabb és újabb perorvoslati kérelmekkel ostromolta a bíróságokat, ügyészségeket, a pártközpontot – mindhiába.¹

Végjáték a garnizonban

November 4-én, Nagy Imre felhívása után az ügyeletes tisztt, Daoda hadnagy felhívta Pálinkást, aki parancsnokával megbeszélve a dolgot, riadóztatta az ezredet.

Vácról vagy valamelyik útba eső községből (valószínűleg a Vác melletti Kosdról) telefon-értesítés érkezett, mely szerint egy nagyobb szovjet egység közeledik Rétság felé a balassagyarmati út mentén.

A laktanyába érve Garami eligazítást tartott a zászlóaljparancsnokoknak: Szabó Géza főhadnagynak, Jauch Jenő századosnak (ő volt a Budapestre vezényelt Kapui helyettese). Mivel Szabados főhadnagy távolabb lakott, így ő csak később érkezett be. A katonatanácsot, Pálinkás mellett, Stift Róbert képviselte. Az ezredes – rövid ismertetés után – védelmi parancsot adott ki, és az egyes alegységek számára meghatározta az elfoglalandó védőkörleteket. Utasította Pálinkást a védelem előkészítésére, amit a törzsfőnök végre is hajtott. Kettejük között azonban vita támadt. A törzsfőnök állítólag azzal a javaslattal állt elő, hogy szükség esetén az alakulat vonuljon fel a Börzsönybe, Kemence község térségébe, egy jól védhető völgybe, és ássák be magukat tartós védelemre.

A rétsági ezred ebben az időben – a már említett akut létszámhiány miatt – jóformán a kezelőszemélyzet kiadását és egyetlen gyalogoszászlóalj kiállítását tudta megoldani. A technika, mely eredetileg nagyrészt oktatási célokat szolgált, még november elején sem volt teljesen „átállítva”. A lőszer-javadalmazás is gondot jelentett, bár a nógrádi lőszerbázisról tekintélyes mennyiségű muníciót szállítottak be az ezredhez (Garami október 31-én és november 4-én reggel is Poósz Márton főhadnagyot küldte ki a vételezésre, aki második útján páncélgránátokat is hozott Nógrádról).

Az ezred fél hét körül hagyta el a laktanyát, és a kijelölt helyeken megkezdte a szétbontakozást. Először a lövészek értek ki a váci műút és a diósjenői út kereszteződéséhez. A zászlóaljat, mivel Szabó főhadnagy felesége rosszul lettére hivatkozva hazament, Deák János hadnagy, törzsfőnök vitte ki és állította fel. Utánuk Szabados zászlóalja, utoljára Jauchék rendezkedtek be védelemre, Nőtincs irányában. Az egyik harcokszínter a diósjenői út mentén, egy erdővel borított mélyedésben volt, míg a másik ettől hátrább, a Vác-Balassagyarmat műút bal oldalán, egy domb mögött helyezkedett el. A felállítás eredményeként a nehéz harcokszínter az úttól balra, a közepesek az úttól jobbra, a könnyűek pedig – második lépcsőben – hátul sorakoztak fel. Utóbbiak valószínűleg csak repesz-

¹ Nagy Kálmánra és Ács Tihamérra lásd: HL BKB B. II. 014/1959.

gránáttal, a közepesek viszont páncélgránáttal is fel voltak szerelve. A gyalogságot elosztották a harckocsikhoz.

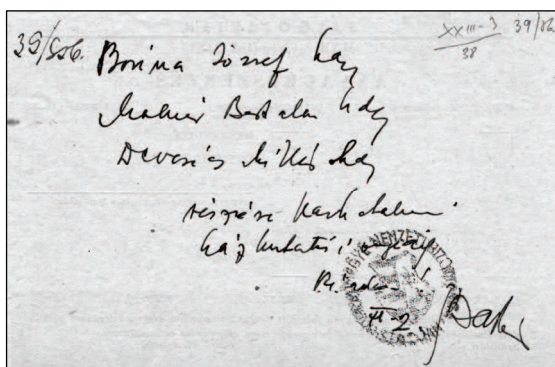
Jauch zászlóaljából – Czakó Béla hadnagy vezetésével – egy szakaszt az igen jól védhető szendehelyi szerpentin védelmére küldtek, elzárva ezzel annak lehetőségét, hogy a szovjetek a műúton is megközelíthessék Rétságot. (Később, az eseményekről értesülve Czakó, szakaszával együtt a Börzsönynek vette az irányt és a nógrádi lőszerbázison töltötte az éjszakát, azon törve a fejét, hogy nyomuljon-e tovább nyugat felé.)

Nyolc óra lehetett, amikor Nőtincs irányában megjelentek a szovjet élharckocsik. Ezekben a percekben a rétsági páncélosezred minden bizonnyal a forradalom egyik legnagyobb méretű páncélos-összezapására készülődött.¹

Az ezred kivonulása után Garami utasította Stift főhadnagyot: intézkedjen a járási forradalmi tanácsnál, hogy „a nemzetőrök ne összevissza szaladgáljanak, hanem ássák be magukat”. Stift állítólag egy felhívást is beolvasott a községi tanács hangosbemondójába. Ebben minden felnőtt férfit felszólított arra, hogy a laktanyában jelentkezzen fegyverért.² A délelőtt folyamán Rétságról és a környék-

beli falvakból érkezők – volt, ahonnan traktorral vagy autóbusszal jöttek – több száz fegyvert vittek ki a laktanya raktárából (később sem tisztázódott, hogy erre vajon Garami adott-e parancsot).

Telefon érkezett Salgótarjából is, ahonnan a szakasznyi erővel november 1-jén odavezényelt Deli József érdeklődött arról, hogy a kialakult helyzetben mitévő legyen. A parancsnok őt is utasította a védelemre való berendezkedésre³ A za-

Feljegyzés házkutatási anyag kiadásáról Borina(?), Molnár és Devcsics hadnagyok részére. A rétsági tisztek részt vettek a salgótarjáni rendfenntartásban

¹ Periratok, 46–56., 58., 97., 98., 127., 216–232., 282. és 294. o. – HL 1956-os gyűjtemény 5. cs. 57–60. o.

² Periratok, 58., 241., 287. és 334. o.

³ Október 31-én háromtagú küldöttség érkezett Rétságra a megyei nemzeti bizottságtól, amely másnap az ezred vezetésével – Garami távollétében Pálinkással, mint a forradalmi katonatanács elnökével és Stiftel – is tárgyalt. Először harckocsikat kértek Salgótarján biztosítására, de ez elől Pálinkásék elzárkóztak. Végül egy szakasznyi, tisztekből és tiszthelyettesekből álló különítmény felküldésében állapodtak meg, akik még aznap el is indultak Salgótarjánba. Az egység parancsnoka Deli József főhadnagy volt, ismert tagjai: Osváth őrmester és Szlukovényi tizedes a katonatanács képviselőjében, Torják

varos és veszélyes helyzetben Garaminak sikerült kapcsolatot találnia a páncélos-parancsnoksággal. Beszélt Váradi Gyulával, aki közölte vele, hogy nincs tűzparancs, semmiképp se lőjenek, inkább próbáljanak tárgyalni a szovjetekkel. Váradi megnyugtatta őt, hogy az újpesti folyamórlaktanyába vezényelt Kapui sem vette fel a harcot, hanem a harckocsikat már át is adta a szovjeteknek. (Váraditól állítólag, az éjszaka folyamán, már érkezett egy távmondattal, amely tüzelési tilalmat rendelt el, de ezt valószínűleg eltitkolták a parancsnok előtt.)¹

A telefon után Garami a csapatokhoz ment és utasította őket a lövegcsövek felemelésére, letiltva bármilyen tüzelést. Ezután gépkocsiján a szovjetekhez hajtott. Itt egy Pilipenko nevű ezredessel abban állapodott meg, hogy a tiszt állományt áthozva leteszik a fegyvert. Üzenetére azonban senki sem akart átjönni (többen – mint pl. Stift –, akik megjárták már az orosz hadifogolytáborokat, nem kívántak ismét fogságba esni). Pálinkás követte parancsnokát, hogy tájékozódjon. A helyzet ismeretében aztán visszament és átvitte a tiszteteket.

Hamarosan, a harckocsinál maradt állománytól, Újváry főhadnagy és Végeli törzsőrmester vezetésével küldöttség érkezett a szovjetekhez azzal az ultimátummal, hogy ha egy órán belül Stift vagy Pálinkás nem tér vissza hozzájuk ismertetni a helyzetet, megkezdik a tüzelést. Mivel Pálinkást nem engedték – a szovjet parancsnok helyettesével, egy őrnaggyal és egy századossal –, Stift (és talán ismét Garami) ment át és beszélt az emberekkel.

A szovjet parancsnok először azt követelte, hogy Garamiék szedessék ki a harckocsikból a lőszereket, és úgy adják át őket. Végül beleegyeztek abba, hogy csak a lövegzárakat szedik össze. Ezt először a parancsnokkal akarták végrehajtani, de állítólag az állomány nem akart neki engedelmessé válni, „mivel eladta az ezredet”. Végül a katonai tanács vezetői győzték meg őket az ellenállás kilátástalanságáról.² Pilipenko, mint egykor Rüdiger tábornok Világosnál, a felsorakozott tisztekkel – a győztes örök megszégyenítő gesztusaként – letette a fegyvert. A hangulat is Világos szellemét idézte. Véget ért a forradalom.³

Vince főhadnagy és Devcsics Miklós hadnagy, politikai tiszt, Pecsénka és Katona hadnagyok. Az egység karhatalmi feladatokat látott el és részt vett ÁVH-sok lefegyverzésében. Deli esténként telefonon jelentett Rétságára. – A salgótarjáni katonai tanács – viták után – úgy döntött, hogy a szovjet csapatok megjelenése esetén nem szervez a városban fegyveres ellenállást. Deliék ekkor visszamentek Rétságára. Balassagyarmaton leadták a fegyvereiket, és az egység, hallva a Rétságon történeteket, szétszéledt. – Periratok, 58., 75., 120., 294., 340–344. és 397. o. – *Nógrád Megyei Hírlap*, 1992. december 22., 4. o. – HL BKB B. IV. 746/1957.

¹ Periratok, 58., 97., 100., 287. és 393. o.

² Mivel Czakó három harckocsiját nem sikerült megtalálni, a szovjetek Garamit és Pálinkást magukkal vitték Máriaudvarra, ahonnan csak november 5-én engedték őket haza, miután Stift és Kelédi őrnagy jelentették, hogy a keresett harckocsik megkerültek.

³ Periratok, 58., 97. és 125. o. – HL 1956-os gyűjtemény 5. cs., 57–60. o.